

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra biblických věd

Křesťanská výchova

Markéta Konečná

Rodina ve Starém zákoně

Historické knihy

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: ThLic. Stanislav Pacner, Th.D.

2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů, literatury a internetových odkazů.

V Olomouci dne 16. dubna 2012

Markéta Konečná

Děkuji ThLic. Stanislavu Pacnerovi, Th.D. za odborné vedení práce, obětavost, časovou vstřícnost, poskytování cenných rad, podnětů a připomínek při zpracování mé diplomové práce.

Obsah

Obsah.....	4
Úvod.....	6
1 Historické knihy Starého zákona.....	9
2 Rodina v historických knihách Starého zákona.....	14
2.1 Teologické ustanovení manželství a rodiny.....	14
2.2 Struktury společnosti, ve které rodiny žily.....	18
2.3 Uzavírání manželství – vznik rodiny.....	20
2.3.1 Námluvy.....	21
2.3.2 Zásnuby.....	23
2.3.3 Svatba.....	25
2.4 Manželství.....	25
2.4.1 Věrnost a cizoložství.....	27
2.4.2 Rozvod.....	29
2.4.3 Smíšená manželství.....	30
2.5 Otec – hlava rodiny.....	33
2.6 Matka.....	38
2.6.1 Plodnost.....	39
2.6.2 Neplodnost.....	42
2.7 Monogamie a polygamie.....	44
2.8 Děti – synové a dcery.....	47
2.8.1 Obřízka.....	49
2.8.2 Prvorozený syn.....	49
2.8.3 Dědictví.....	52
2.8.4 Poslušnost.....	53
2.9 Otroci.....	54
2.10 Vdovy a sirotci.....	55
2.11 Příbuzní.....	58
2.12 Úcta k rodičům.....	60
2.13 Výchova dětí.....	61

3	Vývoj rodiny od minulosti do současnosti	65
	Závěr.....	68
	Bibliografie	69
	Prameny	69
	Literatura včetně článků a cizojazyčných knih	69
	Jiné zdroje.....	73
	Seznam zkratk	74

Úvod

Tématem mé práce je rodina ve Starém zákoně v historických knihách. Zvolila jsem si ho, protože v dnešní době je rodina častým námětem zamýšlení a pokusů o zlepšení nastalé situace. Jedním z cílů této práce je ukázat starověkou rodinu s její strukturou, hierarchií, zvyklostmi a problémy a na základě toho pak v závěru provést stručné srovnání rodiny v minulosti a současnosti s pohledem do budoucnosti.

Myslím si, že téma je dobře uchopitelné co se týká srovnání s dnešní rodinou, protože většina z nás pocházíme z rodiny, v rodině jsme vyrůstali a pokud nežijeme zasvěceným životem, tak i zakládáme nové rodiny a v nich pak pokračuje náš život. V případě, kdy naše rodina nebyla a není prototypem ideálu, i tak (podle mého názoru) v sobě každý nese vzor, jak by to mělo být. Proto by nám toto téma mělo být blízké a každý může ze své pozice srovnávat situaci tehdy a dnes.

Důležitým aspektem při tvoření mé práce byla snaha naučit se blíže pracovat s biblickým textem, který tvoří jakýsi základ, na kterém můžeme demonstrovat nastudované skutečnosti z dostupné literatury, a tím tak pomyslně skládat mozaiku daných faktů a zároveň jejich potvrzení z Bible.

Další motivací k práci bylo zjištění, že jsem v češtině neobjevila odbornou publikaci zabývající se přímo a obsáhleji rodinou ve Starém zákoně (kromě podobně zaměřených kvalifikačních prací studentů). Je ovšem nutno zdůraznit, že v cizích jazycích je na internetu dostupné literatury dostatek.

Předem bych chtěla podotknout, že práce není zaměřena historicky a tak se zde objevují jen občas časové údaje. Jedním z důvodů je fakt, že zvolené téma vykresluje rodinu a její členy v jejich každodenním životě v základním rysech, které se ve své podstatě mnoho nelišily, ať už byly v jakémkoli období Starého zákona.

Ze zvoleného okruhu knih Starého zákona (historické knihy) jsem v práci nepoužila a neuvádím úplně všechny. Byly vybrány takové, ve kterých se našly příklady jednotlivých probíraných skutečností. Mým záměrem bylo probrat rodinu v jejím základu, tzn. ustanovení manželství a tím i rodiny na počátku Bible a dále rozdělení jednotlivých podkapitol práce podle členů rodiny, ke kterým jsem přiřadila i související obyčeje, jevy, problémy apod. Na téma nahlížím z praktického hlediska, tudíž se nezabývám hodnocením, jestli to či ono bylo dobré a správné, pouze konstatuji skutečnosti.

V práci jsem používala systém, kdy jsem si podle dostupné literatury nastudovala určitou část o starověké rodině, které jsem se chtěla věnovat, a následně jsem hledala ve zvoleném okruhu knih Starého zákona verše potvrzující určitá vybraná tvrzení. Uváděné verše jsou jakýmsi výběrem textů a sondou, nejedná se tedy o všechny texty, které by se k dané problematice vztahovaly. Z důvodu zabránění jednostranného zaměření a přetěžování jednotlivých kapitol a podkapitol, jsem se snažila uvádět (pokud to bylo možné) jen nejbližší verše Písma svatého vztahující se k danému tématu. Tím jsem snad zamezila přílišnému zaměření a obsáhlosti skutečností, ke kterým se nabízelo více možností veršů oproti jiným, ke kterým se vhodné verše hledaly obtížněji.

Co se týká veršů Písma svatého, zkratky a verše jsem čerpala z *Bible*, ČEP z roku 1994. A dále *Bibli*, ČEP z roku 2007 (kvůli úvodu ke knihám Pentateuchu). Někdy také na doplnění *Jeruzalémskou Bibli* z roku 2009 vč. jejich pracovních verzí. K vysvětlení některých veršů Starého zákona jsem k práci užívala dostupné výklady v češtině a slovenštině. Z internetových portálů mi dopomohl k vyhledávání potřebných veršů www.biblenet.cz. U významných hesel, která byla v práci použita, jsem uvedla odkazy na různé biblické slovníky (kvůli rozšíření a ucelení informací jednotlivých hesel). U některých cizích slov v textu jsem uvedla odkaz na internetový slovník cizích slov, aby si v případě zájmu čtenář mohl slovo vyhledat a ozřejmit si tak jeho význam. Celkově jsem používala k získání informací dostupnou českou a slovenskou literaturu, články v časopisech a na internetu jsem si vybrala několik volně dostupných cizojazyčných knih. Ty uvádím v poznámkách i bibliografii jako tištěné knihy,

protože jsem je sice vyhledala a pracovala s nimi na internetu, ale jedná se o knihy, které vyšly v tištěné podobě a na internet byly jen zaneseny. Ještě bych chtěla upozornit, že křestní jména českých a slovenských autorů uvádím celá, u zahraničních se jedná o přepis, jak jsou jejich křestní jména uváděna na přebalech knih.

U cizojazyčných slov, např. v hebrejštině, jsem používala jen jednoduché přepisy, protože tyto cizí jazyky neovládám.

1 Historické knihy Starého zákona

Protože jsme si zvolili pro tuto práci o rodině ve Starém zákoně okruh historických knih, považujeme za důležité věnovat se krátce rozdělení Starého zákona. Pomůže to k celkovému pohledu na knihy, kterými se později budeme zabývat. Starý zákon, který je Písmem svatým dohromady s Novým zákonem, se rozlišuje dvěma způsoby dělení, a to podle Židů nebo křesťanů.

Křesťanské dělení (alexandrijský typ kánonu) Starého zákona rozlišuje tři skupiny knih: dějepisné¹ (také nazývané historické nebo dějepravné), poučné a prorocké. Zenger rozlišuje celkově čtyřdílnou strukturu křesťanského dělení Starého zákona, pro naše zaměření jsou dva z nich, a to „pradávné zjevení na Sinaji (Gn–Dt, Tóra) a „dějiny Izraele v zemi“ (Joz–2Mak, minulost).² Dohmen a Stemberger také zachovávají schéma minulosti, přítomnosti a budoucnosti, a nazývají ho dějinně-teologickým.³

Židovský kánon (palestinský) v hebrejské Bibli rozlišuje tři skupiny knih, ty jsou ale odlišné od křesťanského dělení. Zde se jedná o Tóru⁴ (Zákon), Neviím⁵ (Proroci, kteří se dále dělí na dřívější a pozdější) a Ketúvím⁶ (Spisy).⁷ Pro tyto tři oddíly dohromady existují různá pojmenování. Můžeme se setkat s názvy Mikrá (hebrejsky „čtení“), Tenak nebo Tenach. Poslední dva uvedené názvy jsou

¹ Historické knihy stojí v popředí našeho zájmu a patří mezi ně: Pentateuch (pět knih Mojžíšových, Gn, Ex, Lv, Nm a Dt), Joz, Sd, Rt, 1-2S, 1-2Kr, 1-2Pa (Kron, Letopisů), Ezd, Neh, Est, *Tób, Júd a 1-2Mak*. Kurzívou jsou psané tzv. deuterokanonické knihy, které neuznávají Židé ani protestanté jako součást Písma svatého. Viz **VLKOVÁ**, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2. upravené vydání, 2007, s. 9-10, ISBN 978-80-244-1587-1. Právě deuterokanonické knihy zapřičiňují rozdílné židovské a křesťanské dělení. Viz **DOHMEN**, Christoph, **STEMBERGER**, Günter, *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*, Vyšehrad, Praha, 2007, s. 193, ISBN 978-80-7021-874-7.

² **ZENGER**, Erich, *První zákon*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1999, s. 135-136, ISBN 80-7192-401-6.

³ Srov. **DOHMEN**, Christoph, **STEMBERGER**, Günter, *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*, s. 195.

⁴ Tóra obsahuje pět knih Mojžíšových (Gn, Ex, Lv, Nm a Dt).

⁵ Dřívějšími proroky jsou Joz, Sd, 1-2S a 1-2Kr. K pozdějším prorokům se řadí Iz, Jer, Ez a kniha 12 proroků.

⁶ Spisy obsahují Ž, Jb, Př, Rt, Pís, Kaz, Pl, Est, Da, Ezd, Neh, 1-2Pa.

⁷ Viz **VLKOVÁ**, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 12.

odvozeny od počátečních písmen oddílů (T=Tóra, N=Neviím a K=Ketúvím). Začáteční písmeno Ketúvím má dvě výslovnosti, někdy se čte jako K a někdy jako CH (odtud tedy dvě označení, ale pro stejnou věc, Tenak a Tenach)⁸ Celkově tato označení mají vyjadřovat preferenci jednotlivých částí a jejich vzájemnou sounáležitost.⁹ Co se týká vztahů mezi jednotlivými skupinami knih, Tóra zaujímá základní a nejdůležitější pozici. Je základem, ke kterému ostatní dva mají vztah. Neviím byli považováni jako komentáře k Tóře a Ketúvím měli liturgický význam.¹⁰

Pokládáme za důležité zmínit se o tzv. teorii čtyř pramenů, týkající se Pentateuchu, jeho vzniku a datování. V textu Pentateuchu (který je nejednotný a na některých místech si odporuje) „byly rozlišovány čtyři proudy a hypoteticky se uvažovalo o tom, že čtyři původně nezávislé texty byly zpracovány do jednoho celku.“¹¹ Dnes už se nehovoří o pramenech ve „smyslu uzavřených hotových děl, nýbrž o vrstvách, které narůstaly a formovaly se průběhem dlouhých století při jednotlivých svatyních.“¹² Výpovědi celého Pentateuchu jsou na prvním místě teologickými a ne historickými, i když se samozřejmě historie týkají.

Budeme nyní sledovat tabulku, kterou uvádí Koppová ve své knize, v níž nastiňuje jednotlivá období izraelského národa v souvislosti s událostmi té doby a odrazem doby v knihách Starého zákona. Je to důležité pro usuzování o souvislostech v jednotlivých knihách, kterými se budeme dále zabývat.¹³

⁸ Srov. **VLKOVÁ**, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 12 a také **ZENGER**, Erich, *První zákon*, s. 121.

⁹ Viz **DOHMEN**, Christoph, **STEMBERGER**, Günter, *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*, s. 193-195.

¹⁰ Viz **ZENGER**, Erich, *První zákon*, s. 123.

¹¹ **VLKOVÁ**, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 21.

¹² *Bible*, ČEP, Česká biblická společnost, Praha, 13. vydání (4. opravené vydání), 2007, s. 23, ISBN 978-80-85810-56-1.

¹³ Viz **KOPPOVÁ**, Johanna, *Starý zákon- kniha pro dnešní dobu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2003, s. 140-141, ISBN 80-7192-466-0.

- **Genesis 11-50:** doba patriarchů

Bůh povolává Abrama (později Abrahama), po něm následují další praotcové Izák a Jákob. Všichni dostávají příslib zaslíbené země Kanaánu, hojného potomstva a požehnání. Někteří z potomků praotců odchází do Egypta.

- **Exodus, Numeri, Deuteronomium:** doba Mojžíšova–exodus

Izraelci jsou v Egyptě utlačováni od faraona, proto je Bohem povolán Mojžíš jako jejich zachránce, který je má ze země vyvést. Tak se stane a při putování pouští lid dostává Desatero a uzavírá s Hospodinem smlouvu.

- **Jozue, Soudců, 1S 1-7:** obsazení země–doba soudců

Jozue vchází se zástupem izraelského lidu do země Kanaán, kterou obsazují zčásti pokojně a zčásti přes odpor místních obyvatel. Země je rozdělena na dvanáct kmenů, kterým jsou dáni soudci jako zachránci, hlavně v době nebezpečí.

- **1S 8-31, 2S, 1Kr 1-11, 1Pa, 2Pa 1-9:** první králové

Prvním králem je Saul, poté král David, který sjednocuje kmeny, přemáhá nepřátele, dobývá Sijón a z Jeruzaléma činí centrum kultu. Šalomoun staví palác a chrám. Je to období kulturního a hospodářského rozkvětu, kterému napomáhá panující mír.

- **1Kr 12-22, 2Kr, 2Pa 10-36:** doba královská–rozdělení říše

V Severním království (Izraeli) vládou králové z devíti dynastií až do doby, kdy bylo dobyto r. 722 hl. město Samaří Asyřany. V Jižním království (Judsku) vládne Davidův rod do r. 586, kdy Babylóňané dobývají Jeruzalém a tam ničí chrám.

- **Neh, Ezd:** doba po babylónském vyhnanství–doba perská

Místodržícím v Jeruzalémě je Nehemjáš, který obnovuje město a chrám. Kněz Ezdráš znovu obnovuje židovskou obec.

- **1 a 2Mak:** doba helénistická

Palestina je pod nadvládou Alexandra Velikého, po jeho smrti (r. 323) nad ní získává vládu Egypt a poté Sýrie. Antiochos IV. zakazuje židovské náboženství, takže jsou Židé pronásledováni pro svou víru. Makabejci vybojují svobodu. Poslední etapa židovské samostatnosti je r. 104-63, poté Pompeius dobývá Jeruzalém a Palestina se tak stává římskou provincií.

Už jsme si nastínili, které knihy Starého zákona patří k historickým knihám. Jejich počet je dosti vysoký a tak se zmíníme jen o některých. Bude se jednat o ty, se kterými budeme v další části pracovat v souvislosti čerpání podkladů o životě tehdejších starověkých rodin. Těmito knihami jsou: Pentateuch (Gn až Dt), Jozue, Soudců, Rút, 1. a 2. Samuelova, 1. a 2. Královská, Ezdráš, Nehemjáš, Tóbijáš a 1. a 2. Makabejská.

V knize **Genesis** hned zpočátku nalézáme pro nás velmi důležité teologické ustanovení manželství a rodiny (Gn 1,27-28 a Gn 2,18-24). Dále zde nalézáme mnoho příkladů rozmanitosti a problémů rodin, se kterými se setkáváme i v dnešních rodinách. Namátkou můžeme uvést alespoň problém neplodnosti a bezdětnosti u žen praotců (např. Abram a Sáráj, Gn 17). V knize **Exodus** se budeme zabývat vzhledem ke zvolenému tématu dvěma příkázáními od Boha, a to o vztahu k druhým lidem (Ex 20,10) a dětí k rodičům (Ex 20,12). Kniha **Leviticus** ukazuje stěžejní příkázání upravující vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, i když samozřejmě nejen mezi nimi. Jedná se o příkázání lásky k bližnímu (Lv 19,18). V knize **Numeri** si všimneme veršů zdůrazňujících čistotu pohlavního života a manželství (Nm 5,1-31), které jsou důležité a nezbytné pro dobré fungování rodiny. A také o nástrahách pro Izraele v podobě moábských žen, které je svedly k přiklonění se kultu Baala¹⁴ a odklonu od Hospodina (Nm 25). V **Deuteronomiu** jsou dány pokyny, které se týkají různých oblastí společenství mezi lidmi, a to vč. rodinných vztahů. **Jozue** ukazuje na sounáležitost rodiny v případě Rachab (Joz 2,12). V **Knize soudců** si budeme všimnat Samsona a jeho ženy, kde se vykreslují rodinné svazky s jinými kmeny

¹⁴ Nebo také Bála, viz **NOVOTNÝ**, Adolf, Bál in *Biblický slovník A-P*, Kalich, Praha, 3. vydání, 1992, s. 56-57, ISBN 80-7017-528-1.

(Sd 14-16). V knize **Rút** nalézáme levirátní manželství, které uzavřeli Boáz a Rút (Rt 2-4). Příklady nalézáme i v **Samuelových knihách**, v první nahlédneme na neplodnost páru Elkána a Chany (1S 1-2), druhá ukazuje na cizoložství krále Davida (2S 11). V **Královských knihách** budeme sledovat Šalomouna a jeho ženy, které ho sváděly k uctívání kultu cizích božstev (1Kr 11) a Achaba a Jezábel, kteří také sloužili bohu Baalovi (1Kr 16,29). Kniha **Ezdráš** a **Nehemjáš** vybízí k propuštění žen a dětí z manželství uzavřených s členkami jiných národů. V **Tóbijáši** nalézáme některé okolnosti uzavírání manželství (Tób 7,14). A konečně v **Makabejské knize** uvidíme příklad výchovy dětí i za cenu obětí (2Mak 7,22-23).

2 Rodina v historických knihách Starého zákona

Protože v historických knihách Starého zákona máme dost příkladů o rodinách, rodinných vztazích, zvyklostech a záležitostech, pokusíme se v této kapitole ukázat některé z nich na příkladech. Tak jako v dnešní době, tak i v minulých dobách, byly rodiny žijící v různých podmínkách, situacích, okolnostech apod.

Budeme postupovat od prvopočátků teologickým ustanovením manželství a rodiny při stvoření člověka v knize Genesis, jak to bylo původním záměrem Hospodina Stvořitele v jeho lásce k lidstvu, než lidé zhřešili. Následovat bude stručné rozdělení tehdejší společnosti, která se skládala z různých jednotek (velkorodina, čeleď, kmen) pro pochopení situace, ve které se tehdejší rodiny nalézaly. Následně si budeme všimnat praktických záležitostí vzniku rodiny, tzn. uzavírání manželství a aspektů s tím spojených. Poté vyjmenujeme jednotlivé základní členy rodiny, jako jsou otec, matka, děti a otroci.¹ Nahlédneme na zvyklosti mužů ohledně počtu jejich žen, výchovu dětí a úctu dětí k rodičům. Uvedeme si případy, kdy rodině zemřel otec a matka zůstala vdovou a také když bylo zapotřebí, aby rodinu a jednotlivé její členy bránili příbuzní. Neopomeneme ani některé negativní aspekty rodinného života, jako jsou cizoložství, rozvod a propuštění manželky.

2.1 Teologické ustanovení manželství a rodiny

Je důležité na začátku uvést a uvědomit si, jak je v Bibli ztvárněn základ lidského společenství mezi dvěma pohlavími. Již od začátku bylo záměrem Hospodina stvořit lidstvo v různosti pohlaví a umožnit mu tím vytvořit společenství, které by je naplňovalo a pomáhalo jim v jejich rozvoji v oblasti lidské, duševní i náboženské. U obou textů nalézáme základ manželské instituce. Jedná se o dva texty nacházející se v knize Genesis (Gn 1,26-28 a 2,18-24).

¹ Rozšířená rodina zahrnovala: otce (příp. ještě jeho otce), matku (příp. její matku), neprovdané dcery, syny (ženaté i svobodné), synovy manželky a jeho děti. V domě dále žili ještě otroci, nájemní dělníci a další. Viz **BOROWSKI**, Oded, *Daily Life in Biblical Times*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2003, s. 22, ISBN 1-58983-042-3.

Nejsou to vyprávění historická, která by přesně popisovala, jak to bylo na počátku dějin.² Spíše jsou obrazy svědčící o tom, jak si lidé představovali vznik světa, jejichž hlavním cílem je ukázat Stvořitelův záměr. Oba dva hovoří o ideálu, než byl zakalen prvním hříchem.

V **Gn 1** je člověk stvořen pánem a vládcem země, od počátku jako muž a žena, manželský pár (verš 26). U prvního páru je plodnost přirozeným vyústěním sexuality, která je také dobrá a žádaná (jako celé stvoření).³

I řekl Bůh: „Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby...“ Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem⁴, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu⁵ je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“ (Gn 1,26-28)

V tomto textu můžeme najít pro naše téma důležitá sdělení. Prvním z nich je důstojnost člověka, protože ho Bůh stvořil ze své vlastní vůle a ke svému obrazu.⁶ Lidé byli od počátku stvořeni ve své rozdílnosti pohlaví, tj. jako muž a žena.⁷ Tato podvojnost se přímo předpokládala při požehnání Hospodina *plodte a množte se*, byla Bohem chtěná a umožňovala naplnit tento příkaz.⁸ Jen tak se

² Genese 1 obsahuje tzv. pradějiny a zprávy o počátku světa. Na tyto texty se musíme dívat pohledem, že jsou „oděné do způsobu myšlení a vyjadřování minulého věku.“ **KOPPOVÁ**, Johanna, *Starý zákon-kniha pro dnešní dobu*, s. 17.

³ Viz **WIÉNER**, Claude, Manželství in *Slovník biblické teologie*, Velehrad-Křesťanská akademie, Řím, 1991, s. 210-211.

⁴ „Být k obrazu Božímu“ vlastně znamená, že člověk dostal za úkol zobrazovat Boha, a to také svým vztahem ke stvoření.“ **HELLER**, Jan, *Hlubinné vrty*, Kalich, Praha, 2008, s. 242, ISBN 978-80-7017-083-3.

⁵ „Mezi mužem a ženou není podstatný rozdíl, neexistují ani zcela jednoznačné rozdíly specifické, nýbrž existují dva jevy a dvě konkretizace lidského rodu, jedné Boží myšlenky; jeden Boží obraz.“ **ZVĚŘINA**, Josef, Člověk jako muž a žena in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 1994, roč. 5, č. 5, s. 148, ISSN 0862-6944.

⁶ Člověk se podobá Bohu rozumem, svobodnou vůlí, schopností vládnout nad svěřenými věcmi a osobním vztahem ke Stvořiteli. Viz *Pentateuch*, ČKP, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2006, s. 38, ISBN 80-7192-638-8. Osobní vztah s Bohem lze také doložit skutečností, že při stvoření věci před člověkem Bůh rozkazuje, ale člověka tvoří osobním rozhodnutím (Gn 26). Viz **BIČ**, Miloš, **POKORNÝ**, Petr, *Co nevíš o Bibli*, Česká biblická společnost, Praha, 1997, s. 24, ISBN 80-85810-15-8.

⁷ Stvořením muže a ženy vzniká první a základní forma společenství osob. Viz **PAVEL IV.**, *GS*, Vyšehrad, Praha, 1969, čl. 12, s. 19. Lidé tím, že je tvoří Láska, jsou stvořeni pro lásku a společenství. Viz **MTK**, *Společenství a služba*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2005, čl. 32, s. 26, ISBN 80-7192-971-9.

⁸ Toto požehnání Boha lidi uschopňuje předávat život dětem, aby se mohlo zachovat lidské pokolení. Viz *Pentateuch*, ČKP, s. 39.

mohlo dosáhnout živého společenství lidí (manželství a rodina), které se vzájemně doplňuje a obohacuje.⁹

„Život ve starozákonním smyslu není pojem či princip, nýbrž především... množina všech živých. Izrael věděl, že nikdo nežije sám sobě. Život, jak jej Bůh chce mít, je... prostor lásky,“¹⁰ kde je jeden pro druhého. A proto bylo tak důležité pro muže najít si ženu a mít s ní potomstvo, aby byl jeho rod zachován a dědictví nepřináleželo někomu cizímu.

Jednoduchým shrnutím tohoto úryvku lze říci, že člověk má velkou důstojnost danou od Boha,¹¹ stvoření byli zároveň muž i žena, plozením mají zajistit nové generace a dobře spravovat svěřenou zemi.

V **Gn 2** se dovídáme, že Bůh stvořil člověka a aby nebyl sám, udělal mu pomocníka jemu rovného. Dává mu ženu, ke které se připojí tím, že opustí otce i matku a *stanou se jedním tělem*. Sexualita je zde vyjádřením tělesné jednoty muže a ženy, kteří jsou stvořeni, aby si navzájem v lásce pomáhali. Pak ale mezi ně vstupuje hřích, jehož následky si neseme dodnes.¹²

Z následujícího textu jasně vyplývá rovnoprávnost muže i ženy, když Hospodin tvoří člověku *pomoc jemu rovnou*. Jediný rozdíl mezi nimi je v „příslušných nezaměnitelných úkolech, které budou vždycky odlišovat muže a ženu.“¹³

⁹ Souhrnně můžeme říci, že „Bůh tu chce mít život; život je jádrem stvoření. Proto jej Bůh tvoří a žehná mu, pověřuje své tvory, aby jej nesli dále...“ **HELLER**, Jan, Pojetí života v Písmu in *Teologické texty*, 1997, roč. 8, č. 5, s. 150.

¹⁰ Tamtéž, s. 152.

¹¹ Cílem stvoření je člověk, v něm má stvoření jako celek svůj vrchol a smysl. Viz **SHMULDERS**, Pieter, Stvoření in *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 1, s. 23.

¹² Viz **WIÉNER**, Claude, Manželství in *Slovník biblické teologie*, s. 210-213.

¹³ **BIČ**, Miloš, **POKORNÝ**, Petr, *Co nevíš o Bibli*, s. 6.

I řekl Hospodin Bůh: „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou“¹⁴... I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žeber a uzavřel to místo masem. A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu. Člověk zvolal: „Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla! Ať muženu¹⁵ se nazývá, vždyť z muže vzata jest.“ Proto opustí muž svého otce i matku¹⁶ a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem.¹⁷ (Gn 2,18-24)

Je důležité si uvědomit, že žena už stvořena byla (Gn 1,27), nejedná se tedy o její nové stvoření, ale o „utvoření vztahu mezi mužem a ženou.“¹⁸ Na vytvoření tohoto vztahu člověk nemá žádný vliv a zásluhu, protože Bůh na něho uvede *mrákotu*,¹⁹ někteří autoři používají termín „tajemný spánek.“²⁰ Muž tedy nebude ženě vládnout jako ostatnímu stvoření, protože už navždy bude mít co dělat s tajemstvím.

Pomocnice člověka neznamená snížení hodnoty ženy, ale spíše ukazuje na vzájemné doplňování a stejnou identitu.²¹ Stejným směrem ukazuje i verš Gn 2,24, který zajisté udivoval ve starozákonních poměrech. Ženě je zde určeno výsadní místo, když muž opustí své rodiče kvůli ní. Neznamená to opustit své rodiče a zanedbávat starost o ně, ale je zde poslušnost ke svěřeným úkolům a odpovědnost za novou rodinu, novou generaci a její výchovu.²² Samozřejmě, že

¹⁴ „Člověk...je neúplný, potřebuje toho druhého. Ponechat si to, co je mi vlastní a sjednotit se s vlastní ženou znamená přiznat tuto neúplnost a potřebu být doplňován.“ **CHIOLERIO**, Marco, *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*, Paulínky, Praha, 1997, s. 53, ISBN 80-86025-10-1.

¹⁵ Blížkost muže a ženy (tělesná i vnitřní) nám ukazují pojmenování muže (*iš*) a ženy (*išša*). Viz **SOKOL**, Jan, *Člověk a náboženství*, Portál., Praha, 2004, s. 109, ISBN 80-7178-886-4. Tento výraz se nese snadno překládá do češtiny. ČEP užívá výrazu „mužena“, v pracovním vydání Jeruzalémské Bible se užívá novotvar „člověčice.“ Viz *Jeruzalémská Bible*, Pentateuch, prac.vyd., Krystal OP, Praha, 2. vydání, 1995, s. 44, ISBN 80-85929-07-4. Rabínský výklad říká, že když muž (*iš*) žije sám, nachází se v krizi (*eš*, oheň). Když muž miluje ženu (*iša*), dostává požehnání od Hospodina, který je v jejich středu (*bejnechem*), tzn. mezi nimi. Viz **BLAHA**, Josef, *A Bůh viděl, že není dobré člověku samotnému* in *Křesťanská revue*, Oikumené–Akademická YMCA, Praha, 2003, roč. 70, č. 4, s. 86-89, ISSN 0023-4613.

¹⁶ Aplikace principů prvního manželství na všechny ostatní, všeobecně platná morální norma pro člověka. Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, Dobrá kniha, Trnava, 2008, s. 144, ISBN 978-80-7141-626-5.

¹⁷ Manželství je vrcholem stvoření, protože v něm se rozdíl pohlaví stává principem touhy, která vede k manželské smlouvě, jednotě a společenství. Viz Tamtéž, s. 143.

¹⁸ Tamtéž, s. 27.

¹⁹ Mrákota je stav, kdy se člověk odpoutá z různých důvodů (strach, hněv, překvapení) od těla a nevnímá, co se kolem něho děje. Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, s. 122.

²⁰ Viz **CROISSANT**, Jo, *Žena neboli kněžství srdce*, Paulínky, 2005, s. 18, ISBN 80-86025-93-4.

²¹ Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, s. 139.

²² Viz **BIČ**, Miloš, **POKORNÝ**, Petr, *Co nevíš o Bibli*, s. 28.

muž jde za rizikem do neznámého, ale jedině tak spolu muž a žena mohou vytvořit „kreativní jednotu těla a ducha.“²³ Můžeme říci, že „lidské střídání generací probíhá tak, že dospívající přestává být „jedno tělo“ se svými rodiči a zakládá svou vlastní rodinu, „jedno tělo“ pro své děti.“²⁴

Z tohoto úryvku tedy vyplývá, že není dobré člověku samotnému, žena je člověku přivedena jako dar Hospodina, jsou si navzájem blízcí, rovnoprávní a mají spolu vytvořit společenství v manželství a rodině.

2.2 Struktury společnosti, ve které rodiny žily

Jak již bylo řečeno, je důležité nastínit si alespoň v krátkosti strukturu společností, ve kterých rodiny žily. Jedinec a společnost totiž vždy jednají podle podmínek, ve kterých žijí a od toho se odvíjí také chování v jednotlivých situacích.

Tehdejší společnost měla dvojí uspořádání, a to městské státy a kmenovou společnost. Starším uspořádáním je **kmenová společnost**. Jak už sám název napovídá, v ní bylo rozdělení společnosti podle kmenů, klanů a velkých rodin. Členové těchto uspořádání vlastnili půdu sami, jejím obděláváním a chováním dobytka si vydělávali na živobytí. V centru byla výměna zboží a jeho přímá spotřeba. Existovala rovnost mezi členy kmene, proto tato společnost nebyla společensky diferencovaná. Struktura společnosti byla určována genealogickými²⁵ hledisky, tzn. příbuzenskými vztahy. Hovoří se o tzv. „segmentárním“²⁶ a akefálním²⁷ společenství.²⁸ Jde tedy o společnosti a ne o státy. Je to primitivní demokracie, kde rozhodnutí závisí na všech, kterých se to týká.

²³ **BALABÁN**, Milan, *Hebrejské člověkosloví*, Hermann & synové, Praha, 1996, s. 48-49.

²⁴ **SOKOL**, Jan, *Člověk a náboženství*, s. 109.

²⁵ Co je genealogie viz odkaz na internetu: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Genealogie> [2012-03-25].

²⁶ Segmentární znamená, že se společnost skládá ze segmentů (článků), které žijí vedle sebe, např. rodina, klan nebo kmen.

²⁷ Akefální znamená společnost „bez hlavy“, tj. bez krále, hlavního města, centrálního soudnictví apod.

²⁸ **STRUPPE**, Ursula, **KIRCHSCHLÄGER**, Walter, *Jak porozumět Bibli*, Vyšehrad, Praha, 2000, s. 43, ISBN 80-7021-334-5.

Nejmenším segmentem kmenové společnosti byla *rodina, velkorodina*,²⁹ která zahrnovala nejméně dvě nebo více generací. Větším článkem byl *klan* (čeled'),³⁰ který sdružoval osm až deset velkorodin, tzn. 50-100 osob, které žili v jedné vsi nebo jejím nejbližším okolí.³¹ Kolem padesáti místních klanů tvořilo *kmen*,³² který měl kultické, vojenské a obranné poslání.³³ Svazek kmenů byl volnějším, protože zahrnoval velké množství lidu. Čeledi si tak mohly vybírat, ke kterému kmeni budou náležet. Volnějším uspořádáním se kmeny mohly dělit nebo naopak spojovat.

V určitém okamžiku začíná organizování usedlé společnosti, a to rozdělením půdy na kmenové, později rodové vlastnictví.³⁴ Rostoucí bohatství usedlých zemědělců přímo vybízí ke vzniku instituce soudců (rozhodčích), kteří měli zajišťovat ochranu a právo. Aby byli soudci uznáváni, opírají se o náboženskou autoritu, kdy je Bůh jmenovitě povolává. Další důležitou součástí společnosti byla obrana, která vyžadovala ustanovení trvalé moci.³⁵ Tu představoval král, který nebyl odkázán na zdlouhavé rokování starších kmenů.³⁶ Ovšem tím, že byl ustanoven král, omezila se moc představitelů kmenů a to vedlo k pochopitelným protestům v některých kruzích.

²⁹ Rodina, velkorodina: otcovský dům (*bet ab*) nebo jednodušeji dům (*bajit*). Ve velkorodině žije muž, jeho žena nebo ženy, jeho děti, otroci a otrokyně, ženatí synové a „jiní závislí příbuzní,“ jako např. Lot v rodině Abrama (Ex 12). Hospodářsky to byla jednotka schopná žít z vlastní produktivity. Viz **RENDTORFF**, Rolf, *Hebrejská bible a dějiny*, Vyšehrad, Praha, 1996, s. 113, ISBN 80-7021-190-3.

³⁰ Čeled' (*mišpacha*) jako ochranný svazek, který zahrnoval pokrevně příbuzné v širším smyslu. Viz tamtéž, s. 113.

³¹ Otcové z těchto klanů – starší, měli zvláštní funkci při sporech v rámci velkorodin a klanů, právní otázky v rámci své velkorodiny si řešil jednotlivý otec sám. Instituci starších najdeme např. v Dt 21,18-21.

³² Kmen (*šebet* nebo *matte*, obojí znamená také hůl) je větší solidární společenství, kterému v době ohrožení náležel stěžejní význam. Viz **RENDTORFF**, Rolf, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 114.

³³ Výroky o kmenech najdeme např. v Gn 49; Dt 33 a Sd 5

³⁴ Viz **SOKOL**, Jan, *Člověk a náboženství*, s. 122-123.

³⁵ *Nebylo nikoho, kdo by je vysvobodil, protože město bylo daleko od Sidónu a s nikým neměli žádnou dohodu.* (Sd 18,28).

³⁶ *Jichtách jim odpověděl: „Já i můj lid jsme měli s Amónovci těžký spor. Ač jsem vás úpěnlivě volal, nevyšvobodili jste mě z jejich rukou.“* (Sd 12,2).

Protestuje i poslední soudce Samuel,³⁷ ale vývoj je neúprosný.³⁸ Ustanovením krále se dostáváme do druhého typu uspořádání společnosti, a to k městským státům.

Městské státy v zemi patřily většinou králi nebo chrámu. Lidé v obcích se dělili na dvě vrstvy, a to na svobodné občany (kněží a vojáci) a otroky.³⁹ Ve městě bylo centrum hospodaření, řemesla, trhu, obchodu, výroby atd. Půdu měli na starost malí nájemci nebo dělníci za mzdu. Hospodářské bohatství měla v rukou elita, tím byla společnost rozdělena do různých sociálních vrstev.

2.3 Uzavírání manželství – vznik rodiny

Když už jsme se v prvním bodě dověděli, co bylo záměrem Hospodina Stvořitele s lidmi (aby vstupovali do manželství a zakládali rodiny), podívejme se na to, jak se manželství vlastně uzavíralo. Musíme si uvědomit, že tehdejší společnost byla čistě patriarchální, takže muž byl hlavní postavou v rodině i společnosti. O to víc nás může udivit výjimka, kdy o sobě může rozhodnout sama žena.

Odvětili: „Zavoláme dívku a zeptáme se přímo jí.“ Zavolali Rebece a otázali se jí: „Půjdeš s tímto mužem?“ Řekla: „Půjdu.“ (Gn 24,57-58)

Tato událost měla patrně dva důvody. Prvním mohl být fakt, že Rebečin otec byl mrtvý a její bratr měl omezenou moc ohledně svatby své sestry. Druhým důvodem mohlo být to, že Rebeka byla provdána do ciziny, což s sebou vždy neslo svá rizika.⁴⁰

Vybírání budoucích snoubenců náleželo otcům z obou dvou stran. Pokud z nějakého důvodu otec nemohl, pověřil někoho spolehlivého, aby vybral za

³⁷ Ale Samuelovi se to nelíbilo, že řekli: „Dej nám krále, aby nás soudil.“ I modlil se Samuel k Hospodinu. (1S 8,6).

³⁸ I my chceme být jako všechny ostatní národy. Náš král nás bude soudit a bude před námi vycházet a povede naše boje. (1S 8,20).

³⁹ Viz **BIČ**, Miloš *Při řeckách babylónských*, Vyšehrad, Praha, 1990, s. 179, ISBN 80-7021-032-X.

⁴⁰ Viz **SCHERER**, Alice, *Ženy v Bibli*, Křesťanská akademie, Řím, 1973, s. 9.

něho.⁴¹ V tomto případě vyslal Abraham svého služebníka, protože už byl velmi starý, aby našel nevěstu pro Izáka.

Abraham byl stařec pokročilého věku... I řekl Abraham služebníku, ... "Půjdeš do mé země a do mého rodiště a vezmeš odtamtud ženu pro mého syna Izáka." (Gn 24,1-5)

V případě, že byl otec mrtvý, zastoupili ho v jeho úkolu bratři dívky nebo její matka (viz výše). Stávalo se tak z důvodu, že si žena sama nemohla určit ženicha. Samy provdat se směly jen dcery s právem dědit,⁴² rozvedené ženy⁴³ a vdovy. Pokud se týká synů, ti na tom byli také o něco lépe. Když se vůle otce neshodovala s vůlí syna, měl právo se jí vzepřít a prosadit si svoji.

Jáko b ted y sloužil za Ráchel sedm let; bylo to pro něho jako několik dní, protože ji miloval. (Gn 29,20)

Najdeme i příklad ženichů, kteří si své nevěsty vybrali sami. Ovšem ne vždy to dopadlo dobře, někdy tím rodiče ženicha velmi trpěli, jako v tomto případě.

Když bylo Ezauovi čtyřicet let, vzal si za ženu Jehúditu, dceru Chetejce Beera, a Basematu, dceru Chetejce Elóna. Ty způsobily Izákovi a Rebece jen hořké trápení. (Gn 26,34-35)

2.3.1 Námluvy

Při námluvách měl vedoucí úlohu ženichův otec, jak to vidíme na příkladu Samsona. Ten si v podstatě nevěstu vybral sám, ale sňatek domlouval s rodinou jeho otec, tak jak bylo v tehdejších dobách zvykem.

Samson však svému otci odpověděl: „Vezmi pro mne tuto, protože to je v mých očích ta pravá!“ (Sd 14,3)

Rodiče byli za své děti odpovědni a měli povinnost je chránit před nežádoucími sňatky. „Nežádoucí“ znamenalo vzít si příslušníka jiného národa, to bylo považováno za přestoupení Zákona.

Nespřízníš se s nimi, svou dceru neprovdáš za syna někoho z nich ani jeho dceru nevezmeš pro svého syna. (Dt 7,3)

⁴¹ Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, Editio Sti. Aegidii, Praha, 2. rozšířené vydání, 1992, s. 104, ISBN 80-901252-5-5.

⁴² Dědičky pouze v rámci kmene.

⁴³ Vdovy si nesměly vzít svého prvního manžela, pokud žil jejich druhý muž.

Zákon také zakazoval sňatky do určitého stupně příbuznosti. Tím se mělo zabránit různým formám sexuálních a náboženských vztahů.⁴⁴

Nikdo se nepřiblíží k některé ze svých blízkých příbuzných, aby odkryl její nahotu. Já jsem Hospodin. (Lv 18,6)

Pokud i přes zákaz někdo pojmul za manželku blízkou příbuznou, byl potrestán smrtí nebo bezdětností. V obou dvou případech to byl velký trest, protože rod tohoto muže pak nemohl pokračovat.

Kdo by spal s ženou svého otce, odkryl nahotu svého otce. Oba musejí zemřít, jejich krev padni na ně. (Lv 20,11)

Kdo by spal se svou tetou, odkryl nahotu svého strýce. Ponesou následky svého hříchu, zemřou bezdětní. (Lv 20,20)

Může nás tak velmi udivit manželství Jáкова se sestrami Leou a Ráchel.⁴⁵ Lze to vysvětlit tím, že pravidla pro tato a jiná soužití byla formulována až později.

Nevezmeš si za ženu ani sestru své ženy, abys tu první soužil tím, že bys odkrýval její nahotu za jejího života. (Lv 18,18)

Biblický vypravěč tak není pohoršen, protože čerpal z pramenů, ze kterých nebylo toto manželství se dvěma sestrami možné vyloučit.⁴⁶

Pokud rodiče neměli syna a nárok na dědictví měla dcera, bylo žádoucí vybrat ji muže ze své čeledi, aby otcovské dědictví nepřešlo do jiného národa.⁴⁷

Tuto věc přikázal Hospodin o dcerách Selofchadových: Ať se vdají, za koho se jim zlíbí, jen ať se vdávají v čeledi svého otcovského pokolení. (Nm 36,6)

Dceřina vůle bezpodmínečně spadala pod vůli otce, které se musela podříditi. Pokud neuposlechla, měl otec právo prodat ji do otroctví (bohužel to nebylo neobvyklé), kde se měla stát družkou pána nebo jeho syna. Naštěstí na takové případy pamatoval Zákon.

Když někdo prodá svou dceru za otrokyni, nebude s ní nakládáno jako s jinými otroky. (Ex 21,7)

⁴⁴ Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn–Dt)*, Kalich, Praha, 1991, s. 374-375, ISBN 80-7017-408-0.

⁴⁵ Srov. Gn 29,15-30.

⁴⁶ Viz **SCHUBERT**, Kurt, *Bible a dějiny*, Trinitas, Svitavy, 2000, s. 54-55, ISBN 80-86036-42-1.

⁴⁷ Dalším důvodem byla také ochrana víry a tradic. Viz **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 41.

Protože láska je mocná, tak se stávalo, že i přes domluvené sňatky se do sebe snoubenci zamilovali. Bylo to pro ně zajisté velkým štěstím, zvláště pro ženu v jejím už tak těžkém společenském postavení. Ještě neobvyklejší bylo, když si žena zamilovala muže jako první.

Izák pak uvedl Rebeku do stanu své matky Sáry. Vzal si ji a stala se jeho ženou. A zamiloval si ji. Tak našel útěchu po smrti své matky. (Gn 24,67)

Davidu si však zamilovala Saulova dcera Mikal. Oznámili to Saulovi a jemu se to zamlouvalo. (1S 18,20)

2.3.2 Zásnuby

Po námluvách následovaly zásnuby,⁴⁸ které obvykle probíhaly v domě nevěsty. Těmi se vytvořil právní předpoklad pro sňatek a byly závazkem k vzájemné věrnosti. Ze strany ženicha mohlo být zasnoubení zrušeno propustným listem, ze strany nevěsty bylo trestáno smrtí.

Když dívku, pannu zasnoubenou muži, najde nějaký muž v městě a bude s ní ležet, vyvedete oba dva k bráně toho města, ukamenujete je a zemřou: dívka proto, že v městě nekřičela, a muž proto, že ponížil ženu svého bližního. Tak odstraníš zlo ze svého středu. (Dt 22,23)

Nejdříve se zásnuby stvrzovaly slovem nebo jiným jednoduchým způsobem.

Reuel zavolal svou dceru Sáru. Když k němu přišla, vzal ji za ruku, dal ji Tóbijášovi a prohlásil: „Přijmi ji. Podle Zákona a podle ustanovení zaspáného v Mojžíšově knize ti ji dáváme za manželku. Měj ji za ženu a odveď ji k svému otci ve zdraví. A nebeský Bůh ať vás provází svým pokojem. (Tób 7,13)

V pozdějších dobách se sjednávala soukromá smlouva mezi rodinami (*brit*).⁴⁹

Zavolal její matku a řekl jí, aby přinesla list. Sepsal manželskou smlouvu, že mu ji dává za ženu podle ustanovení Mojžíšova zákona. Poté začali jíst a pít. (Tób 7,14)

Snoubenec měl povinnost zaplatit otci vyvolené výkupné (*mohar*), které představovalo kupní cenu,⁵⁰ svatební dar⁵¹ nebo odškodné. Mohar odrážel

⁴⁸ Srov. NOVOTNÝ, Adolf, Zasnoubení in *Biblický slovník R-Ž*, Kalich, Praha, 3. vydání, 1992, s. 1284, ISBN 80-7017-528-1.

⁴⁹ Viz SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, s. 39.

⁵⁰ Viz BIČ, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, s. 256.

⁵¹ Viz DUKA, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 104.

sociální postavení ženicha a jeho rodiny a jeho výše obvykle činila kolem padesáti šekelů (lotů, závaží),⁵² což byl také obnos za svedení panny.

Když někdo svede pannu, která nebyla zasnoubena, a vyspí se s ní, vezme si jí za ženu a dá za ni plné věno. (Ex 22,15)

Pokud rodina ženicha nebyla bohatá, mohl si svoji vyvolenou odpracovat u rodiny jejího otce, jako např. Jákob u Lábanu za Ráchel, kterou velmi miloval.

Jákob si Ráchel zamiloval; proto řekl: „Budu ti sloužit sedm let za tvou mladší dceru Ráchel.“ (Gn 29,18)

Nevěsta navíc dostávala dar od ženicha. Někdy ženich o nevěstu tak velice stál a usiloval, že žádná cena za ni nebyla moc vysoká.

„Určete mi jakkoli velké věno i dar. Dám vám, oč mě požádáte, jen mi tu dívku dejte za ženu!“ (Gn 34,12)

Také od otce dostala nevěsta dar podle jeho možností, např. otrokyni. Ta potom odešla jako služebnice své paní, která následovala svého manžela buď do jeho nového domova nebo do domu jeho rodičů.⁵³

Za služebnici své dceři Leji dal Lában otrokyni Zilpu. (Gn 29,24)

Zaplacením moharu byly zasnuby zpěčetěny a staly se právoplatnými, tímto byla dvojice považována za sezdanou. Bylo zvykem, že nevěsta zůstala až do svatby v domě svých rodičů.

Ale její bratr a matka odvětili: „Ať s námi dívka ještě nějaký čas zůstane, aspoň deset dní; potom půjde.“ (Gn 24,55)

Před svatbou bylo udíleno nevěště požehnání plodnosti nebo prosby o požehnání pro nevěstu. Souviselo to s jejím novým úkolem jako manželky a budoucí matky, aby porodila svému muži hodně potomků, zvláště synů.

Rebece požehnali slovy: „Sestro naše, buď matkou nesčíslných tisíců, tvé potomstvo ať obsadí bránu těch, kteří je nenávidí!“ (Gn 24,60)

⁵² Viz **NOVOTNÝ**, Adolf, Lot (váha) in *Biblický slovník A-P*, s. 383-384. Jeden šekel představoval hodnotu bezmála 15 gramů stříbra. Viz **BALABÁN**, Milan, *Jímavé portréty biblických žen*, Kalich, Praha, 2009, s. 15, ISBN 978-80-7017122-6. Pro srovnání mohar nevěsty mladší 20 let byl kolem 20 šekelů, naproti tomu otrok stál 30 šekelů. Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 104.

⁵³ Viz **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 55-57.

2.3.3 Svatba

Svatba⁵⁴ se konala jedině s hlavní, tj. většinou první manželkou a trvala minimálně sedm dnů za doprovodu hudby, zpěvu a tance. Svatba totiž byla velkou společenskou a rodinnou událostí, podle toho probíhaly také oslavy.⁵⁵

Pak zavolal Tóbijáše a řekl mu: “Čtrnáct dní odtud nikam nepůjdeš, ale zůstaneš tu, budeš jíst a pít se mnou a potěšíš duši mé dcery, která zakusila tolik trápení.” (Tób 8,20)

Samotná svatba začala tím, že ženich vystrojený slavnostními šaty se v doprovodu přátel odebral do domu nevěsty, kde byl přijat nevěstinými přítelkyněmi. V domě na něho čekala také slavnostně nastrojená nevěsta, kterou si odvedl do svého domu nebo domu rodičů a tam nastaly oslavy a hodování.⁵⁶ Někdy se stávalo, že se svatba konala v domě nevěsty, jako v případě Jákoba a Ráchel. Bylo to proto, že Jákob si Ráchel vysloužil u jejího otce Lábana, kterému tak nahradil obvyklý mohar za nevěstu svojí prací.

Lában shromáždil všechny muže toho místa a uspořádal hody. (Gn 29,22)

2.4 Manželství

Vztah muže a ženy ve Starém zákoně je hlavně znamením osobní lásky a věrnosti, tudíž to není jen plození a výchova dětí, i když plodnost je významným cílem manželství a zárukou spokojeného a šťastného života.⁵⁷ Jak už jsme uvedli výše, Hospodin chtěl, aby se lidé slučovali v manželství a zakládali tak rodiny.

A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plod'te a množte se a naplňte zemi.“ (Gn 1,28)

V manželství byla žena závislá na muži, ale přesto s ním byla spojená zajišťováním potomstva. Hlavním úkolem manželky tedy bylo udržovat rod muže, kterému náleží. Práva žen jako lidských osobností zajišťovalo Desatero

⁵⁴ Viz NOVOTNÝ, Adolf, Svatba in *Biblický slovník R-Ž*, s. 1016.

⁵⁵ Viz DUKA, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 104.

⁵⁶ Viz SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, s. 63-68.

⁵⁷ Viz ŠRAJER, Jindřich, Plodnost v kontextu starozákonního manželství in *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 5, s. 184.

Božích přikázání. Ženy, jakmile se provdaly, odcházely z domova a stávaly se součástí manželovy rodiny.

*Své dceři Sáře řekl: „Odejdi ke svému tchánu, protože on a jeho žena budou nyní tvoji rodiče, jako kdyby tě zplodili. Jdi v pokoji, dcero. Kéž uslyším o tobě jen dobrou zprávu, dokud jsem živ.“ Rozloučil se s nimi a propustil je.
(Tób 10,12)*

Po svatbě se ověřovalo **panenství**⁵⁸ nevěsty, aby byla uchráněna pomluv. Můžeme předpokládat, že pokud se nejednalo o vdovy a propuštěné manželky, většinou mladé dívky vstupovaly do manželství jako panny. Pokud se zjistilo, že pannou nebyla, byla za to tvrdě potrestána smrtí ukamenováním. Zákonem je chráněno dobré jméno ženy v případě, že byla nevinná, a právo, které mohl uplatňovat její manžel.⁵⁹ Ukamenování u otcovského domu symbolizuje to, že do určité míry je za situaci odpovědný také otec ženy a tímto trestem se docílí právní očista jeho domu.

*„Hle, obviňuje ji ze špatnosti a říká: Zjistil jsem, že tvoje dcera nebyla panna. Tady je důkaz panenství mé dcery.“ A rozprostřou roušku před staršími města.
(Dt 22,17)*

Jestliže však byla ta řeč pravdivá a u té dívky nebylo shledáno, že je panna, tedy vyvedou dívku ke vchodu do domu jejího otce, mužové jejího města ji ukamenují a zemře, neboť tím, že smilnila v domě svého otce, dopustila se v Izraeli hanebnosti. Tak odstraníš zlo ze svého středu. (Dt 22,20-21)

Novomanželské **libánky** trvaly po dobu jednoho roku, kdy byl muž uvolněn ze svých povinností. Lze v tom nalézt stopy důstojného postavení ženy v rodině a společnosti. Také to byla ochrana proti tomu, aby se novomanželka nestala lákavou možností k žádostivosti ostatních mužů.⁶⁰

Když se muž právě oženil, nebude vycházet do boje a nebude mu ukládán žádný úkol. Po jeden rok bude uvolněn pro svůj dům, aby se radoval se svou ženou, kterou si vzal. (Dt 24,5)

⁵⁸ Viz SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, s. 68-70.

⁵⁹ *Pentateuch*, ČKP, s. 511.

⁶⁰ Tamtéž, s. 515.

2.4.1 Věrnost a cizoložství

Co se týká věrnosti a cizoložství, žena byla povinna zachovat svému muži věrnost bezpodmínečně.⁶¹ Když mu byla nevěrná, doplatila na to ona i její milenec, a to svou smrtí. Žena proto, že se prohřešila proti svému manželovi, muž tím, že spal s vdanou ženou. Velikost trestu ukazuje na vážnost přestupku, kterého se oba dopustili tím, že narušili oblast Hospodinovy ochrany manželství (srov. Gn 2,24).⁶²

Když bude přistižen muž, že ležel s vdanou ženou, oba zemřou: muž, který ležel se ženou, i ta žena. Tak odstraníš zlo ze svého středu. (Dt 22,22)

Když manžel podezíral svou ženu z cizoložství, měl právo dovést ji ke knězi, aby na ni provedl zkoušku nevinu. Celá tato zkouška musela být pro ženu velice ponižující a také jí někdy přivodila smrt. Ovšem nebylo to z důvodů, na které se tehdy myslelo. Pokud kněz ženě připravil nápoj, který obsahoval kromě vody ještě prach z podlahy a vylouhovanou barvu z usvědčující listiny, většinou to nekončilo dobře, i když žena byla neviná.⁶³

Muž, jehož se zmocní žárlivost a jenž bude na svou ženu žárlit, postaví ji před Hospodina a kněz s ní vykoná vše podle tohoto řádu. (Nm 5,30)

Zajímavý je příklad jednoho lévijce, kterému zcizoložila jeho ženina, odešla do otcova domu a on se přesto vydal v dobrém za ní, aby se s ním vrátila.⁶⁴ Z textu se přesně nedovídáme, z jakého důvodu muž chce, aby se žena vrátila. Můžeme se domnívat, že důvodem nejspíše nebyla láska k ní, když se později k ní zachoval takovým způsobem, že její konec byl tragický.⁶⁵ Na jeho obranu musíme podotknout, že jednal ve jménu zákona, který stavěl ochranu cizince nad osud jeho ženy.

⁶¹ „V pasteveckých společenských strukturách starověku, kde žena bývala považována za majetek muže, šlo v nejstarších dobách zřejmě spíše o to, aby tímto zákazem (cizoložství) byla chráněna legitimita mužova potomstva, kterou by mimomanželský styk jeho ženy samozřejmě problematizoval.“ **HELLER**, Jan, *Hlubinné vrty*, s. 215.

⁶² Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn–Dt)*, s. 551.

⁶³ Celý obřad pro osvědčení nevinu viz Nm 5,11-31.

⁶⁴ Podle hebrejského textu se ženina dopustila nevěry, proto utekla do domu svého otce. O to větší překvapení, že lévijec ji šel vyhledat s dobrým úmyslem a ne ji potrestat. Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz–Est)*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2. vydání (v KN 1.), s. 129-130, ISBN 80-7192-154-8.

⁶⁵ Srov. Sd 19,22-29.

V těch dnech, kdy neměli v Izraeli krále, pobýval nějaký lévijec jako host v odlehlých končinách Efrajimského pohoří. Vzal si za ženinu jakousi ženu z judského Betléma. Ale ženina se proti němu provinila smilstvem a odešla od něho do otcovského domu, do judského Betléma. Byla tam po dobu čtyř měsíců. Její muž se za ní vypravil, aby jí domluvil a pohnul ji k návratu. (Sd 19,1-3)

Co se týká věrnosti manžela, musíme si uvědomit, v jakém prostředí se pohybujeme (patriarchát). Muži měli velkou svobodu ve svém konání a to do sebe zahrnovalo i mimomanželské styky. Byly ovšem i výjimky, které se trestaly smrtí (styk s vdanou ženou, zasnoubenou pannou ve městě a na poli).⁶⁶ Manžel tak mohl mít styky s jinými ženami, ale nesměl tím narušit právo jiného muže. Heller uvádí, „muž cizoloží jen při styku s ženou jiného, žena když porušuje vlastní manželství.“⁶⁷

Kdo se dopustí cizoložství s ženou někoho jiného, kdo zcizoloží s ženou svého bližního, musí zemřít, cizoložník i cizoložnice. (Lv 20,10)

Známe i případ, kdy muž zcizoložil s vdanou ženou a aby nebyl jeho hřích vidět, odstranil manžela ženy tím, že ho poslal do první linie bojů. Tam měl jistotu, že muž zemře a tak se také stalo. Tímto cizoložníkem byl král David, který ležel⁶⁸ s Bat-šebou, manželkou Davidova vojáka Urijáše Chetejského.⁶⁹

Bat-šeba otěhotněla a David povolal z boje Urijáše zpět, aby byl se svojí ženou, a tím by se dítě považovalo za jeho. Protože Uriáš byl čestný muž, ke své ženě nejde, když jsou ostatní vojáci v boji, on se nebude veselit. David poznává, že jeho hřích bude muset skrýt jinak.

V tom dopise psal: „Postavte Urijáše do nejtěžšího boje a pak od něho ustupte, ať je zabit a zemře.“ (2S 11,15)

Tak se také stane, vdova předpisově truchlí za manžela po dobu smutku,⁷⁰ pak je volná a David si ji může vzít za manželku. I když je věc zdánlivě vyřešena před lidmi, Hospodin o ní ví. Proto za Davidem přichází prorok Nátan

⁶⁶ Srov. Dt 22,22-25.

⁶⁷ HELLER, Jan, *Hlubinné vrty*, s. 215.

⁶⁸ Viz NOVOTNÝ, Adolf, Ležeti in *Biblický slovník A-P*, s. 377.

⁶⁹ Srov. 2S 11,1-26.

⁷⁰ „Nárek nad mrtvým trval v Izraeli obvykle sedm dní.“ SPK, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz–Est)*, s. 277.

s podobností,⁷¹ ve kterém se David poznává.⁷² Davidův hřích a trest za něj tak postihne nejen Bat-šebu, její dítě, ale i další ženy v Davidově rodině, hlavně jeho dceru Támar a další ženiny.

Všeobecně lze říci, že se mělo jednat podle dvou Božích přikázání, a to *nesesmilniš a nebudeš dychtit po ženě svého bližního*.⁷³ Oba dva tyto činy byly hodnoceny jako ty, které narušují instituci rodiny. Byly nahlíženy jen z pohledu muže a rodiny, vůbec se neuvažovalo o tom, co si prožila žena.⁷⁴

2.4.2 Rozvod

Muž měl možnost rozvodu se svou manželkou a mohl ji propustit. Sňatkem se z muže stal *baal*,⁷⁵ manželčin majitel, pán, živitel a ochránce. Tím, že žena byla majetkem muže, mohl se tohoto majetku kdykoli zbavit, svazek byl rozlučitelný jen z mužovy strany. Stačilo, aby prokázal důvod a vystavil jí rozlukový list.⁷⁶

Když si muž vezme ženu a ožení se s ní, ona však u něho nenalezne přízeň, neboť na ni shledal něco odporného, napíše jí rozlukový list, dá jí ho do rukou a vykáže ji ze svého domu. (Dt 24,1)

Pokud žena neměla dostatečně vlivnou rodinu, která by se jí zastala, byla bezmocná. Buď se mohla vrátit do domu svého otce nebo se mohla znovu vdát, ale nemohlo to být za jejího prvního manžela. Po druhém rozvodu byla žena považována za poskvrněnou a to je také zde nejvíce zdůrazněno.⁷⁷

Tu její první manžel, který ji vykázal, si ji znovu za ženu vzít nemůže, když byla poskvrněna, neboť by to před Hospodinem byla ohavnost. Neuvalíš hřích na zemi, kterou ti Hospodin, tvůj Bůh, dává do dědictví. (Dt 24,4)

⁷¹ Srov. 2S 12,1-14.

⁷² „Přiznání viny je prvním nezbytným krokem k pokání a nápravě...(Kráľ David) reaguje na pokárání proroka jedinou větou, v níž je ale obsaženo toto vyznání v úplnosti: „Zhřešil jsem proti Hospodinu“ (2S 12,13).“ **HŘEBÍK**, Josef, Téma pokání ve Starém zákoně in *Teologické texty*, 2007, roč. 18, č. 4, s. 203.

⁷³ Srov. Ex 20,14 a 17.

⁷⁴ Viz. **BARTON**, John, *Etika a Starý zákon*, Mlýn, Jihlava, 2006, s. 53, ISBN 80-86498-15-8.

⁷⁵ *Baal* znamená vlastník, obecně pak i manžel, pán ženy. Viz **TERNANT**, Paul, Pán in *Slovník biblické teologie*, s. 311-312.

⁷⁶ Viz **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 75

⁷⁷ Viz *Pentateuch*, ČKP, s. 514.

Po rozvodu a propuštění manželky jí připadlo právo na část věna, které jí před svatbou věnoval budoucí manžel, jeho otec nebo její otec. Nad tímto jediným majetkem měla žena pravomoc.⁷⁸ Rozvedené, propuštěné ženy od manžela a vdovy vč. jejich partnerů se nemohly dopustit cizoložství.⁷⁹

Je pozitivní, že existovala i velká manželská láska. Tak tomu bylo i v případě Elkána a Chany. Ta byla milovanou ženou, i když zprvu neplodnou. Pak si ale vyprosila u Hospodina mužského potomka a za splnění jejího přání ho zasvětila Bohu.⁸⁰

Její muž Elkána ji uklidňoval: „Chano, proč pláčeš? Proč nejíš? Proč jsi tak ztrápená? Což já pro tebe neznamenujím víc než deset synů?“ (1S 1,8)

Dokonce najdeme i výslovnou výzvu k vzájemné manželské lásce.

Adna řekla Tóbijášovi: „Chlapče a milovaný bratře, kéž tě Hospodin přivede zpět, abych viděla dítky tvé a své dcery Sáry, dokud jsem živa, dříve než umřu. Před tváří Hospodinovou svěřuji ti do péče svou dceru, nezarmucuj ji po všechny dny svého života. Jdi v pokoji, chlapče.“ ... Pak oba políbila a nechala je odejít ve zdraví.. (Tób 10,13)

Pozitivním příkladem je také příběh Abígajil, která se přimlouvá u krále Davida za svého manžela Nábala. V jednání Abígajil je velký kus odvahy. Nabal nakonec zemře, ale ne rukou Davida. Díky odvaze této ženy si ji později David vezme za ženu.

Kéž můj pán nebere toho ničemu Nábala vážně. Vždyť on je takový jako jeho jméno. Jmenuje se Nabal (to je Bloud) a jen blud je v něm. Já, tvá otrokyně, jsem neviděla mládence svého pána, které poslal. (1S 25,25)

2.4.3 Smíšená manželství

Jak již bylo řečeno výše (viz oddíl Uzavírání manželství), velmi se bojovalo proti smíšeným manželstvím. „Ti, kdo uzavřeli sňatek s příslušníkem jiného národa, byli potrestáni vyloučením svých potomků z izraelského shromáždění, a to buď po několik generací, nebo provždy.“⁸¹ Nikdy tomu však nešlo zabránit stoprocentně a tak se kmeny a národy navzájem mísily. Negativní

⁷⁸ Viz SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, s. 76.

⁷⁹ Cizoložství znamenalo pohlavní styk muže s vdanou ženou (manželkou jiného muže). Nebyl jím tedy styk s pannou, prostitutkou nebo otrokyní. Stykem s pannou se muž vystavoval jen tomu, že si ji bude muset vzít.

⁸⁰ Srov. 1S 1,9-20.

⁸¹ SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, s. 81.

smýšlení o okolních národech se různě lišilo, záleželo na blízkosti a škodlivém vlivu toho kterého národa.⁸² Nejhuře hodnocené byly země kenaanské (uctívaly Baala, viz níže), amónské nebo moábské⁸³ (Moábcí byli úhlavní nepřátelé izraelského národa). Naproti tomu se toleroval svazek s Edómci a Egyptany.⁸⁴ Můžeme uvést příklad Judy, který se oženil se ženou ze země Kanaan.⁸⁵ Bylo to špatné, protože tento lid uctíval kult Baala.⁸⁶ Tím se provinil proti nařízením svých předků.⁸⁷

Stalo se pak v té době, že Juda odešel od svých bratrů a připojil se k adulamskému muži jménem Chíra. Tam spatřil dceru kenaanského muže, který se jmenoval Šúa. Vzal si ji za ženu a vešel k ní. (Gn 38,1-2)

Stejně tak dal Juda za manželku svému synovi další kenaanskou ženu, Támar. Výběr nevěsty je snahou otce o udržení rodu,⁸⁸ což bylo ve starověku velmi důležité nejen pro přítomnost, ale hlavně pro jejich budoucnost.

Juda dal Erovi, svému prvorozenému, manželku jménem Támar. (Gn 38,6)

Josef měl zase za ženu Egyptanku. Tu dostal od faraona kvůli utužení vztahů Egypta s Hospodinovým požehnaným.⁸⁹ Znakem Josefova zařazení do společnosti Egypta se projevuje třemi stupni: jako první je do jeho správy svěřena egyptská země, druhým je změna Josefova jména a třetím je to, že si vzal za ženu Egyptanku.⁹⁰

A farao Josefa pojmenoval Safenat Paneach (to je po egyptsku Zachránce světa) a dal mu za manželku Asenatu, dceru Potífery, kněze z Ónu. Tak vzešel Josef nad egyptskou zemí jako slunce. (Gn 41,45)

⁸² Viz **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 81.

⁸³ *Do Hospodinova shromáždění nikdy nevstoupí Amónec nebo Moábec; ani jejich desáté pokolení nevstoupí do Hospodinova shromáždění. (Dt 23,4)*

⁸⁴ *Nebudeš si hnušit Edómce, neboť je to tvůj bratr. Nebudeš si hnušit Egyptana, neboť jsi byl hostem v jeho zemi. Synové, kteří se jim narodí, smějí v třetím pokolení vstoupit do Hospodinova shromáždění. (Dt 23,8-9)*

⁸⁵ Více informací o kenaanské kultuře viz **DOUEC**, Nicole, *Kenaanská kultura in Velké události biblické doby*, Slovart, Praha, 1998, s. 50, ISBN 80-7209-087-9.

⁸⁶ Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 162. Kult Baala viz **NOVOTNÝ**, Adolf, *Bál in Biblický slovník A-P*, s. 56.

⁸⁷ Srov. Gn 24,3.

⁸⁸ Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, s. 672.

⁸⁹ Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 172.

⁹⁰ Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, s. 716-717.

Boáz si namluvil Moábku Rút. Byl to druh levirátního sňatku, o kterém budeme ještě hovořit. Rút byla cizinkou u izraelského národa, ale přijala jeho Boha a tak na ni nebylo nahlíženo negativně. V dnešní době bychom mohli říci, že se tam dobře asimilovala.⁹¹ Narození syna znázorňuje Boží zaslíbení a ukazuje na velké milosrdenství Boha.⁹²

I vzal si Boáz Rút a stala se jeho ženou. Vešel k ní a Hospodin ji dopřál, že otěhotněla a porodila syna. (Rt 4,13)

O radikální očistu týkající se nejen smíšených sňatků se zasadili Ezdráš a Nehemjáš.⁹³ Působili v době, kdy lid byl soustředěný kolem obnoveného chrámu a usilovně střežil svoji odlišnost od okolních národů, se kterými se už ale promísil. Nejvýraznějším důkazem odcizení národa je pro Ezdráše praxe smíšených sňatků. Ezdráš uváděl pravidla Zákona do praxe. Dal vzniknout komisi, která přezkoumávala případy smíšených manželství vedoucí k propuštění cizích manželek a dětí.⁹⁴ Můžeme se jen dohadovat, jestli tak radikální zásah a hromadné propouštění pohanských manželek vč. dětí nepůsobilo větší pohoršení, než samotná smíšená manželství.⁹⁵

I přes všechny negativní aspekty (postavení ženy v rodině nebylo lehké a rozhodně ne rovnoprávné) měla žena alespoň v malé míře některá práva. Např. muž mohl prodat svou otrokyni nebo dceru, ale manželku ne. Prodat „cizímu“ majiteli (ve smyslu cizince) se nesměla otrokyně ani prodaná dcera proto, aby nepřišla o společenství se svým izraelským lidem, což by pro ni bylo velké neštěstí.⁹⁶

Jestliže se znelíbí svému pánu, který si ji vzal za družku, dovolí ji vyplatit, ale nemá právo prodat ji cizímu lidu a naložit s ní věrolomně. (Ex 21,8)

⁹¹ Co je asimilace viz internetový odkaz slovníku cizích slov: http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=asimilace [2012-03-20].

⁹² Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz-Est)*, s. 148.

⁹³ Reformním snahám odpovídá Ezd 7 až Neh 13. Viz úvod ke knize Ezdráš in *Bible*, ČEP, 1994, s. 390.

⁹⁴ Viz **DANIEL-ROPS**, Henri, *Biblia a jej ľud*, Dobrá kniha, Trnava, 1991, s. 278-280, ISBN 0-919865-64-X.

⁹⁵ Viz **BALABÁN**, Milan, *Bojovníci a trpitelé*, Eman, Heršpice, 1994, s. 90, ISBN 80-900696-5-6.

⁹⁶ Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 279-280.

2.5 Otec – hlava rodiny

Ze zemí kolem Izraele se dochovaly stopy po matriarchálním uspořádání společnosti,⁹⁷ kdy hlavní postavou ve společnosti i rodině byla žena. Můžeme však s jistotou říci, že v době patriarchů po tomto uspořádání nebylo ani památky. Stopou, která by mohla ukazovat tímto směrem, je již několikrát zmiňovaný verš z knihy Genesis o stvoření světa, člověka a ustanovení manželství a rodiny.

Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem. (Gn 2,24)

Ovšem tento pohled je také jednostranně zaměřený, i když přesně naopak než patriarchální uspořádání. Nejlépe se jeví rovnoprávnost vyjádřená při slovech stvoření: *jako muže a ženu je stvořil* (Gn 1,27). Z našeho pohledu již víme, kam směřoval vývoj v průběhu věků a také víme, že ne všude je rovnoprávnost mezi pohlavími dodržována a kam to vede. V tehdejší době byly jiné poměry a patriarchální uspořádání bylo považováno za spravedlivé.

Rodina a domácnost představovaly ve starověkém Izraeli základní sociální jednotku společnosti. A nejednalo se jen o biologickou rodinu, ale zejména o rozvětvenou rodinu a osoby pokrevně příbuzné.⁹⁸ Rodina byla společenstvím krve a společného bydlení, představovala hlavně společný životní úděl a náboženské zaměření. Dá se tedy říci, že v rodině se soustřeďovalo náboženství, sociální a ekonomická sféra života Izraelitů a také jejich historie, víra a tradice.⁹⁹ Proto bylo postavení rodiny tak důležité a nezbytné pro celý národ, aby byl zachován.

Hlavní postavou rodiny a domu byl otec¹⁰⁰ (hebr. *ab*), tudíž rodina byla otcovským domem neboli domem otce (hebr. *bet ab*). Dům pak nepředstavoval

⁹⁷ Viz **BIČ**, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, Kalich, Praha, 1986, s. 263

⁹⁸ Viz **KING**, Philip J., **STAGER**, Lawrence E., *Life in Biblical Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2001, s. 36, ISBN 0-664-22148-3.

⁹⁹ Tamtéž, s. 39.

¹⁰⁰ Otcem byl dospělý ženatý muž, který vlastnil rodinný majetek, podléhala mu jeho manželka (popř. manželky), děti a služebnictvo. Tito všichni ho měli za manžela, otce a pána, ležela na něm zodpovědnost za celou rodinu. Viz **KAŠNÝ**, Jiří, Biblická východiska instituce manželství in *Studia*

jen rodinu, ale mohl zahrnovat dokonce i celý národ.¹⁰¹ O izraelské rodině tedy můžeme říci, že byla patrilineární¹⁰² (původ šlo vystopovat po otcově linii), patrilokální¹⁰³ (vdané ženy se připojily k domácnosti jejich manželů) a patriarchální (otec řídil domácnost).¹⁰⁴ V dobře a zdravě fungující rodině otec nebyl despotou ani diktátorem. Naopak, otcové se snažili o dobré životní podmínky celé domácnosti, protože rodinní příslušníci byli vnímáni jako rozšíření jeho života.¹⁰⁵

Jak už jsme si řekli, v Izraeli měla rodina důležitou úlohu a výsostné postavení, protože byla základní jednotkou sociálního a politického řádu. Význam rodiny lze nalézt ve společenském, náboženském i kultovním. Pro Izrael bylo velmi důležité pokračování rodu a zanechání jména.¹⁰⁶ Podle otce bylo určováno příbuzenství¹⁰⁷ a podle jeho jména se rodina označovala (proto rodinu označujeme jako patriarchální instituci).

Ženě řekl: „Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti v těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout.“, (Gn 3,16)

Otec se staral o rodinné záležitosti, účastnil se shromáždění, byl odpovědný za výchovu synů, sjednával sňatky, řešil spory apod.¹⁰⁸ Celkově byly doménou mužů různé aspekty života týkající se války, náboženského uctívání a řízení života celé rodiny.¹⁰⁹

To, že otec řešil různé rozpory v rodině, vidíme i na příkladu neplodné Sáráj, která byla pokořována od její otrokyně Hagar, která Abramovi porodila

theologica 28, Cyrilometodějská fakulta Univerzity Palackého, Olomouc, roč. 9., č. 2, s. 44, ISSN 1212-8570.

¹⁰¹ Viz **BALABÁN**, Milan, *Jímavé portréty biblických žen*, s. 14.

¹⁰² Viz **JUSTOŇ**, Zdeněk, Patrilinearita in *Velký sociologický slovník P-Ž*, Karolinum, Praha, 1996, s. 759, ISBN 80-7184-310-5.

¹⁰³ Viz **JUSTOŇ**, Zdeněk, Patrilokalita in *Velký sociologický slovník P-Ž*, s. 760.

¹⁰⁴ Viz **CAMPBELL**, Ken M. (ed.), *Marriage and Family in the Biblical World*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2003, s. 33, ISBN 0-8308-2737-4.

¹⁰⁵ Viz tamtéž, s. 43.

¹⁰⁶ Viz **DOLISTA**, Josef, *Naděje vložená do manželství*, Matice cyrilometodějská, Olomouc, 1994, s. 34.

¹⁰⁷ Srov. Gn 5.

¹⁰⁸ Viz **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 100.

¹⁰⁹ Viz **KING**, Philip J., **STAGER**, Lawrence E., *Life in Biblical Israel*, s. 49.

syna. V případě Sáráj je pro její příkoří použit výraz násilí nebo zlo, které porušuje právo a pořádek. Jedná se o násilí, když Abram přistoupil na návrh Sáráj, ať mu porodí syna její otrokyně. Tím se zodpovědnost za nastalou situaci přenesla na Abrama.¹¹⁰

Tu řekla Sáráj Abramovi: „Mé příkoří musíš odčinit. Sama jsem ti dala svoji otrokyni do náruče, ale ona, jakmile uviděla, že je těhotná, přestala si mě vážit. Ať mezi mnou a tebou rozsoudí Hospodin.“ Abram Sáráji odvětil: „Hle, otrokyně je v tvých rukou, nalož s ní, jak uznáš za dobré.“ Od té doby ji Sáráj pokořovala tak, že Hagar od ní uprchla. (Gn 16,5-6)

Protože rodiny tvořily stmelené instituce, projevovala se v nich silná pouta. Členové jednotlivých rodin museli prokazovat věrnost rodině i národu. Milosrdenství v hebrejštině v sobě zahrnuje solidaritu a věrnost znamená pravdu.¹¹¹ Rachab se tedy může spolehnout na věrnost těch, co zachránila. Jednalo se o záchranu zvěďů, ale i samotné Rachab a jejího otcovského domu.

Zavažte se mi nyní prosím přísahou při Hospodinu, že také vy prokážete milosrdenství domu mého otce, jako jsem já prokázala milosrdenství vám. Dejte mi věrohodné znamení, že ponecháte naživu mého otce a matku, mé bratry a sestry i vše, co jim náleží, a že nás vysvobodíte před smrtí.“ (Joz 2,12)

Jak je patrné, pro Izraelitu byl rodinný život základem existence. V rodině se slavily svátky, slavnosti, probíhala tam rodinná a náboženská výchova.¹¹²

Mezi rodinné svátky a slavnosti patřily narození chlapce, obřízka, odstavení (od kojení), sňatek, náboženské svátky, příchod hosta, sklizeň úrody a stříhání ovcí.¹¹³

Funkce otce v rodině se v krátkosti dá shrnout takto: otec rodu je zdroj, ze kterého se rodí další pokolení. V jeho dětech je ukryta jeho vlastní podoba. Spojení otce s rodinou se projevovalo i tím, že jeho hřích měl následky i na dalších generacích potomků, zároveň i požehnání od Hospodina se projevovalo na dalších členech rodiny (současných i budoucích).

¹¹⁰ Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genesis*, s. 397.

¹¹¹ Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz-Est)*, s. 14.

¹¹² **BLAHA**, Josef, Požehnání věřícího muže v Izraeli in *Křesťanská revue*, Oikumené–Akademická YMCA, Praha, roč. 70, č. 1, s. 4, ISSN 0023-4613.

¹¹³ Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s.108.

Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stáhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají. (Ex 20,5-6)

Vztah rodiny ke společnosti a naopak respekt a uznání společnosti vzhledem k rodině záležel na velikosti rodiny. Počet potomků, zejména synů, byl rozhodující. Proto byla neplodnost takovým problémem. Na celibát se pohlíželo stejně negativně jako na neplodnost, protože se jimi nezajistilo pokračování rodu.¹¹⁴ Zemřít ještě před vstupem do manželství bylo považováno za neštěstí. Jiftáchova dcera si vyprosila u otce odklad doby, kdy bude obětována Hospodinu, aby oplakávala své panenství ve smyslu, že nevstoupí do manželství a tím z ní nebudou děti.

Požádala pak svého otce: „Nechť je mi dovoleno toto: Ponech mi dva měsíce. Ráda bych odešla do hor a oplakávala se svými družkami své panenství.“ (Sd 11,37)

Povšimneme si také vztahu Boha k vyvolenému národu.¹¹⁵ K přirovnání tohoto vztahu se někdy užívá termínů známých, a tím i dobře představitelných, a to vztahů v rodině.¹¹⁶ Prvořadým označením je **otec**. Jahve jako otec vychovává, trestá, nese, slitovává se, ujímá se vdov, sirotků a zachraňuje.

Rodičovská láska Hospodina k národu se projevuje v praxi, kdy ji lidé mohou zakusit. Tímto vztahem Bůh lid vychovává.¹¹⁷

Uznej tedy ve svém srdci, že tě Hospodin, tvůj Bůh, vychovával, jako vychovává muž svého syna. (Dt 8,5)

I v poušti, kde jsi viděl, jak tě Hospodin, tvůj Bůh, nesl, jako nosí muž svého syna, po celé cestě, kterou jste prošli, až jste došli k tomuto místu. (Dt 1,31)

Tyto obrazy mezi Bohem a Izraelem lze chápat ve smyslu, že Jahve „není otcem svého lidu v genealogické souvislosti, nýbrž jeho Stvořitelem

¹¹⁴ U proroka Jeremiáše můžeme nalézt Hospodinem požadovaný celibát. Srov. Jer 16,1.

¹¹⁵ Viz **SCHREINER**, Josef, *Obrazné výpovědi o vztahu Boha k Izraeli in Teologické texty*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 5-6.

¹¹⁶ „Pro vztah k Bohu se užívají lidské vazby: manželství a vztah rodičů k dětem.“ **SCHREINER**, Josef, *Obrazné výpovědi o vztahu Boha k Izraeli in Teologické texty*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 5. Tato znázornění byla vyjádřitelná obrazy vztahů ze života rodiny, protože lidé v nich „zažívali a praktikovali původní společenství.“ Viz tamtéž, s. 5.

¹¹⁷ Viz *Pentateuch*, ČKP, s. 476.

a Vykupitelem ve smyslu pomáhajícího zásahu ve prospěch svých.¹¹⁸ Nejstarší texty hovořící o Hospodinovi jako o otci ukazují na krále, protože vztah mezi Bohem a králem je považován za vztah otce a syna. V pozdějších textech se náhled mění, Bůh je otcem národa považovaného za syna Boha. Král tak už není jediným synem Boha, jsou tu i jiní. Když je Bůh nazván otcem, znamená to uznání jeho autority a závislosti, kdy není potřeba mít k dosažení blízkosti Boha královského zprostředkovatele.¹¹⁹

Dalším použitým obrazem je **syn**, kdy Jahve nazývá Izraele svým prvorozeným synem. „Hospodin, který sám tento právní vztah vytvořil, bere Izrael pod svou ochranu.“¹²⁰

Potom faraónovi řekneš: Toto praví Hospodin: Izrael je můj prvorozený syn. Vzkázal jsem ti: Propusť mého syna, aby mi sloužil. Ale ty jsi jej propustit odmítl. Za to zabiji tvého prvorozeného syna.“ (Ex 4,22)

Vyskytují se i přirovnání k **dceři** a **matce**, ta je ale dosti sporná, protože s matkou, která živí a nosí dítě je srovnáván Mojžíš a ne Jahve.¹²¹ Oba pojmy vystihují vztah Boha k vyvolenému národu. Mojžíš přes všechnu svoji slabost vystupuje jako zástupce Hospodina.¹²²

Copak jsem všechen tento lid počal já? Copak jsem ho porodil já, že mi říkáš: Nes jej v náručí, jako chůva nemluvnátko, do země, kterou jsi přísáhl dát jeho otcům? (Nm 11,12)

Do popisu vztahu mezi člověkem a Bohem vyjadřujícím se rodinnými vztahy nesmíme opomenout zařadit to, že Hospodin je mj. „zastáncem, vykupujícím jako otec svého prvorozeného syna z otroctví.“¹²³ Jak důležitý úkol měli příbuzní rodiny (viz níže oddíl Příbuzní).

Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi a že tě Hospodin, tvůj Bůh, vykoupil. (Dt 15,15)

¹¹⁸ SCHREINER, Josef, Obrazné výpovědi o vztahu Boha k Izraeli in *Teologické texty*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 6.

¹¹⁹ Viz RÖMER, Thomas, *Skrytý Bůh*, Mlýn, Jihlava, 2006, s. 43-44, ISBN 80-86498-16-6.

¹²⁰ *Pentateuch*, ČKP, s. 178.

¹²¹ Viz SCHREINER, Josef, Obrazné výpovědi o vztahu Boha k Izraeli in *Teologické texty*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 6.

¹²² Viz SPK, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 433.

¹²³ HŘEBÍK, Josef, Několik aspektů starozákonního exodu in *Teologické texty*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 2.

Přirovnání ke členům rodiny nesou i vyprávění o praotcích jako počátcích Izraele.¹²⁴ Boží lid odvozuje svůj původ od mužů-otců, kteří jsou na začátku dějin národa. K pojmenování souboru Gn 12-36 se užívá termínů vyprávění o praotcích, otcích nebo patriarších. Jsou to tedy vyprávění o mužích a představují teologické chápání uvedené části knihy Genesis. Když Bible hovoří o otcích, nemyslí tím jen zúžený pohled na muže. Vždyť vyprávění o praotcích nesou vždy důležitý prvek ženský, protože povolán není jen praotec, ale i pramatka. Ženy mají také důležitou funkci v příbězích, ukazuje se na nich Boží požehnání a ony samy vykládají své životní situace. Z toho lze vyvodit, že „praotcové jsou rodiče Izraele!“¹²⁵

2.6 Matka

V zásadě měla manželka a matka v rodině trojí funkci a odpovědnost svému manželovi: k prezentaci manžela ho obdařit dětmi, starat se o domácnost a zajišťovat manželovi jeho potřeby.¹²⁶ Nejdůležitější funkcí z těchto třech vyjmenovaných bylo zajišťování dětí (rození) a starost o ně. Hlavní doménou aktivit ženy byla tedy domácnost, kde požívala a vykonávala svou autoritu v roli matky.¹²⁷ A protože se na matku ve starozákonním Izraeli pohlíželo hlavně skrze její děti (zejména syny), budeme se v této podkapitole zabývat tématem plodnosti a neplodnosti.

¹²⁴ Viz **FISCHEROVÁ**, Irmtraud, Praotcové a počátky Izraele in *Teologické texty*, 1998, roč. 19, č. 5, s. 149-151.

¹²⁵ Tamtéž, s. 150.

¹²⁶ Viz **CÖSTENBERGER**, Andreas J., **JONES**, David W., *God, Marriage, and Family*, kapitola Leaving and Cleaving: Marriage in the Old Testament, The Role and Responsibilities of Wives toward Their Husbands, Crossway, Wheaton, 2. vydání, 2010, ISBN 978-1-4335-0364-1. V knize nejsou uvedena čísla stran, proto viz odkaz na internetu: http://books.google.cz/books?id=xKgkX1ylzBkC&printsec=frontcover&dq=god,marriage.and+family&hl=cs&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [2012-04-01].

¹²⁷ **KING**, Philip J., **STAGER**, Lawrence E., *Life in Biblical Israel*, s. 49.

2.6.1 Plodnost

V Gn 1 se dovídáme Hospodinovo požehnání a příkaz lidem *plod'te a množte se*.¹²⁸ Tím, že Bůh požehnal prvnímu páru, požehnal tím a přislíbil plodnost¹²⁹ manželstvím po všechny další časy. Manželství a rodina jsou společenstvím muže a ženy zaměřené na plození nové generace. Ovšem i přesto, že význam plození je veliký, nikdy není absolutním příkazem.¹³⁰

Zplození synů bylo největší touhou a přáním ženy. V tomto případě bigamie byla cítit velká rivalita mezi oběma ženami, Leou i Ráchel, zvláště když jedna byla neplodná a druhá Jákobovi porodila děti.¹³¹

Když Ráchel viděla, že Jákobovi nerodí, žárlila na svou sestru a naléhala na Jákoba: „Dej mi syny! Nedáš-li, umřu.“ (Gn 30,1)

Schopnost mít potomstvo byla zajištěním lásky muže, a proto ženy s napětím očekávaly narození dítěte, zvláště syna. Synové byli pokračováním rodu a rozšiřovali vliv rodiny. V zápase mezi Leou a Ráchel o lásku jejich muže Jákoba jsou odlišné přístupy. „Ráchel až zoufale hledá prostředek, aby mohla родit; Lea rodí proto, aby získala muže.“¹³² To potvrzuje i jméno jejího šestého syna.

Lea otěhotněla ještě jednou a porodila Jákobovi šestého syna. Lea opět řekla: „Jak pěkným darem obdaroval Bůh právě mne! Tentokrát už bude můj muž zůstávat se mnou. Porodila jsem mu šest synů!“ A dala mu jméno Zabalón (to je Zůstávající). (Gn 30,19-20)

Narození syna bylo důvodem k velké radosti. Byl tak zajištěn pokračovatel rodu a dědictví zůstalo potomkům otce. V případě smíchu Sáry zde máme narážku na význam jména Izák nebo to může znamenat to, že se Sára styděla za porození syna v tak vysokém věku. Podle patristického komentáře

¹²⁸ „Požehnání plodnosti v Gn 1,28 bylo tedy prakticky chápáno jako přikázání.“ ŠRAJER, J., Plodnost v kontextu starozákonního manželství in *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 5, s. 184.

¹²⁹ Viz LEÓN-DUFOUR, Xavier (ed.), Plodnost in *Slovník biblické teologie*, s. 324-325.

¹³⁰ Viz ŠRAJER, Josef, Plodnost v kontextu starozákonního manželství in *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 5, s. 184-185.

¹³¹ Viz *Pentateuch*, ČKP, s. 108.

¹³² SPK, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 136

tento smích znamená radost, v rabínském jde o vyslyšení neplodných a nemocných od Hospodina, aby na světě zavládla radost.¹³³

Tu Sára řekla: „Bůh mi dopřál, že se mohu smát. Se mnou ať se směje každý, kdo o tom uslyší.“ (Gn 21,6)

Máme příklad toho, že plodnost byla obsahem modliteb, např. u Izáka. Protože svou ženu Ráchel velice miloval, ležela mu na srdci její trápení spojená s neplodností. Je to také příklad toho, že Bůh zasahuje tam, kde není možné zasáhnout přirozenými prostředky.¹³⁴

Izák prosil Hospodina za svou ženu, protože byla neplodná. Hospodin jeho prosby přijal, a jeho žena Rebeka otěhotněla. (Gn 25,21)

Zajímavě se zachovaly Lotovy dcery, které si zařídily otěhotnění se svým otcem. Jistě tyto dcery jednaly ve jménu zachování rodu (jak jim to bylo určitě vštěpováno od malička), ale tímto činem porušily Zákon,¹³⁵ který zakazoval pohlavní styky s blízkými příbuznými.

Tu řekla prvorozená té mladší: „Náš otec je stařec a není muže v zemi, aby k nám podle obyčeje celé země vešel. Pojd', dáme otci napít vína a budeme s ním ležet. Tak dáme život potomstvu ze svého otce.“ (Gn 19,31-32)

Plodnost byla chráněna zákony, aby nebyla ničím narušena. Bylo dáno, že pokud člověk dbal na zákony, přineslo mu to požehnání seslané v dětech. Požehnání na potomstvu se projevuje v jeho rozmnožení, protože pro Izraele je to viditelný projev Hospodinovy přízně.¹³⁶

Jestliže budeš opravdově poslouchat Hospodina, svého Boha, a bedlivě dodržovat všechny jeho příkazy, které ti dnes udílím, vyvýší tě Hospodin, tvůj Bůh, nad všechny pronárody země. A spočinou na tobě všechna tato požehnání, když budeš poslouchat Hospodina, svého Boha:… Požehnaný bude plod tvého života.“ (Dt 28,1-4)

Bylo by špatné u tématu plodnosti nezmínit plodnost a rozmnožení potomstva v rámci zaslíbení daných Bohem praotcům. Prvním z nich byl Abram, který na začátku svého povolání dostává příkaz opustit svou vlast a rodinu, aby se na něm mohlo zjevit příslibení stát se velkým národem (Gn 12). Abram

¹³³ Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, s. 455.

¹³⁴ Viz tamtéž, s. 513.

¹³⁵ Srov. Lv 18,1-18.

¹³⁶ Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 567.

dostává ujištění velkého potomstva, když Hospodin smlouvou stvrzuje svá zaslíbení (Gn 15).¹³⁷ V této chvíli je to obtížně přijatelné, protože Abram a jeho manželka Sáráj už byli dosti staří a dítě stále nepřicházelo.

*Abraham i Sára byli staří, sešli věkem, a Sáře již ustal běh ženský.*¹³⁸
(Gn 18,11)

Jak by se mohl příslib o početném potomstvu naplnit, když nemá ještě žádného syna a přirozené okolnosti nenasvědčují tomu, že by se to mohlo stát? Praotec ale vkládá svou důvěru do Jahveho, důvěřuje Božimu slovu. Aby ho Hospodin utvrdil v jeho důvěře, obnovuje s Abramem smlouvu, která je závaznou přísahou (Gn 17). Proto Hospodin mění i jména Abrama¹³⁹ a Sáráj,¹⁴⁰ protože jméno v Bibli mj. odkazovalo buď na úkol, který byl člověku svěřen, nebo na podivuhodné činy Jahveho, které s člověkem vykonal. Hospodin naplňuje své přísliby a Abrahámovi a Sáře se narodí syn Izák (Gn 21). Smlouva s Abrahamem¹⁴¹ je čistým darem Boží iniciativy, tím pádem se nemůže porušit nebo zničit. Ovšem tak jako smlouva vždy potřebuje obě dvě strany, které ji uzavírají a dodržují, tak i Boží příslib potřeboval na straně praotců mimořádnou důvěru a víru.¹⁴²

¹³⁷ Viz Gn 15, 9-18. „Příprava zvířat se konala na oběť pro přípravu uzavření smlouvy a v Mezopotámii se to konalo i pro věštby. V tomto případě zřejmě šlo o uzavření smlouvy, i když nemůžeme vyloučit věštbu, protože ve své podstatě obsahem smlouvy je slib toho, co se stane, což je většinou ve shodě s věštbou. Protože Jahve je ten, který slibuje dary, jde tady o směr formy věštby a smluvního závazku.“ **KOLARCIK**, Michael, *Zmluvy v Starom zákone*, Dobrá kniha, Bratislava, 1996, s. 11, ISBN 80-7141-133-7.

¹³⁸ „Ustal běh ženský“ odkazuje na to, že Sára už nemůže otěhotnět za normálních okolností. Viz **DUBOVSKÝ**, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genézis*, s. 431.

¹³⁹ Význam jména Abram je „Otec (je) vyvýšen“, Abraham je „Otec množství.“ Viz **HELLER**, Jan, *Výkladový slovník biblických jmen*, Advent–Orion a Vyšehrad, Praha, 2003, s. 31-32 (Abram) a s. 31 (Abraham), ISBN 80-7021-725-1 (Vyšehrad) a ISBN 80-7121-865-9 (Advent–Orion).

¹⁴⁰ Jméno Sáráj znamená „Kněžna“, „Má kněžna“ a Sára je „Kněžna.“ Viz tamtéž, s. 435 (Sáráj) a s. 434-435 (Sára).

¹⁴¹ Tzv. abrahámovská smlouva, „otcovství Abrahámovo se netýká jen jeho tělesného potomstva, jako spíše všech, kteří po jeho příkladu jsou věrni Bohu a věří jeho slovu, ať jsou z kteréhokoliv národa. Ustanovená smlouva platí pro Abrahama i pro celý jeho rod po všechny věky.“ **HOCHMANN**, František, *Putování praotců*, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1986, s. 35. „Boží náklonnost k Abrahamovi má přitom už rys všelidské spásy; Abraham není jen zástupcem Izraele, nýbrž i celého lidstva.“ **HRBATA**, Josef, *Klíč ke Starému zákonu*, Cesta, Brno, 2. vydání (v nakladatelství Cesta 1.), s. 43, ISBN 80-85319-28-4.

¹⁴² Viz **KOLARCIK**, Michael, *Zmluvy v Starom zákone*, s. 22.

2.6.2 Neplodnost

Tak jako plodnost je dobrem a požehnáním, neplodnost¹⁴³ je naproti tomu zlem, protože odporuje základnímu příkazu Hospodina při stvoření. Proti tomuto zlu některé ženy bojovaly tím, že svému muži místo sebe poskytly svou otrokyni jako jeho „vedlejší“ ženu, aby jim zajistila potomstvo. Byl to jistý druh adopce,¹⁴⁴ protože syn, který se narodil z otrokyně, byl přijat za vlastního.¹⁴⁵

Sáraj, žena Abramova, mu nerodila. Měla egyptskou otrokyni, která se jmenovala Hagar. Jednou řekla Sáraj Abramovi: „Hle, Hospodin mi nedopřál, abych rodila, vejdí tedy k mé otrokyni, snad budu mít syna z ní.“ Abram Sárajiny rady uposlechl. (Gn 16,1-2)

Sáraj dala Abramovi svou otrokyni Hagar deset let poté, co se usadili v kenaanské zemi. Talmudičtí zákonodárci z toho vyvozovali závěr, který umožňoval muži propustit manželku po deseti letech manželství, když mu nerodila děti.¹⁴⁶ V kontextu příběhu také vidíme, že tento čin sice vedl k získání syna od otrokyně, ale byl zároveň zdrojem rozepří mezi Sárají a Hagarou.¹⁴⁷

Podobně jako Sáraj jednaly i Ráchel a Lea, když nabídky Jákobovy své otrokyně Bilhu a Zilpu na rozmnožení potomstva (Gn 30,1-9).¹⁴⁸ Tento zvyk jasně odráží smlouvu z Nuzi:¹⁴⁹ „Jestliže manželka rodí, nevezme si manžel žádnou další ženu; když manželka nerodí, ožení se manžel se ženou ze země

¹⁴³ Viz **LEÓN-DUFOUR**, Xavier (ed.), Neplodnost in *Slovník biblické teologie*, s. 271-272.

¹⁴⁴ V historických knihách nenajdeme příklady adopce v pravém slova smyslu, protože nebyl rozdíl mezi dítětem narozeným z manželství nebo mimo něho. Takže nemusely být ustanoveny zvláštní předpisy pro tuto problematiku a problém šlo vyřešit jinými způsoby, než oficiální adopcí (např. náhradní mateřství otrokyně apod.). Viz **de VAUX**, Roland, *Ancient Israel*, W. B. Eerdmans Publishing Co. A Dove Booksellers, Michigan, 1997, s. 61, ISBN 0-8028-4278-X.

¹⁴⁵ Neplodná žena tak získala právoplatného potomka zástupným porodem od otrokyně. Viz *Pentateuch*, ČKP, s. 108.

¹⁴⁶ Viz rabínský komentář in **DUBINOVÁ**, Terezie, *Ženy v Bibli, ženy dnes*, Židovské muzeum v Praze, Praha, 2008, s. 39, ISBN 978-80-86889-69-6.

¹⁴⁷ Hagar si přestala své paní vážit, když otěhotněla s Abramem hned na poprvé. Sáraj neotěhotněla po dlouhá léta, z toho Hagar vyvozovala, že asi na Sáraj bude ležet trest za nějaký hřích. Viz rabínský komentář tamtéž, s. 39.

¹⁴⁸ U Ráchel to bylo pochopitelné, protože zatím byla neplodná, ale u Lei nás to může udivit. Ona už Jákobovi v té době porodila čtyři syny. Souviselo to patrně s tím, že v Izraeli bylo početné potomstvo považováno za projev Boží přízně a tak Lea chtěla dát Jákobovi co nejvíce potomků. Viz **ŠRAJER**, Jindřich, Plodnost v kontextu starozákonního manželství in *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 5, s. 185.

¹⁴⁹ Nuzi bylo starověké město v Mezopotámii, které se nacházelo v blízkosti řeky Tigris. Viz internetový odkaz: <http://en.wikipedia.org/wiki/Nuzi> [2012-03-01].

Lullu. Potomky (otrokyně) manželka nevyžene.“¹⁵⁰ Je důkazem, že i když biblické texty prošly v průběhu věků různým přepracováním, stále zůstaly ovlivněné prostředím.

Bylo ale důležité si uvědomit a přijmout fakt, že všechno se zahrnovalo do plánů Hospodina, jen On jediný mohl smutek z neplodnosti obrátit v radost ze zrození dětí.

Ve tvé zemi nebude ženy, která by potratila nebo která by byla neplodná; obdařím tě plností let. (Ex 23,26)

Tento fakt potvrzuje příběh ženy, která prosila za svou neplodnost na místě Toho, který jediný mohl zvrátit její úděl. Jednalo se o Chanu, která se modlila k Hospodinu, aby ji dal syna. Toho pak jako slib vděčnosti zaslíbila Bohu.

A v hořkosti duše se modlila k Hospodinu a usedavě plakala. Složila slib. Řekla: „Hospodine zástupů, jestliže opravdu shlédneš na ponížení své služebnice a rozpomeneš se na mne, jestliže na svou služebnici nezapomeneš, ale daruješ své služebnici mužského potomka, daruji jej tobě, Hospodine, na celý život; břitva se jeho hlavy nedotkne.“ (1S 1,10-11)

Nyní se podíváme, jakými pojmy lze vystihnout neplodnost ženy ve starověku. V první řadě musíme uvést **pohanu**. V případě Ráchel Bůh odňal její pohanění a ona porodila syna. Dává mu jméno Josef, „jeho jméno vyjadřuje jednak odnětí neplodnosti, jednak naději na další potomstvo.“¹⁵¹

I rozpomenul se Bůh na Ráchel, vyslyšel ji a otevřel její lůno. Otěhotněla, porodila syna a řekla: „Bůh odňal mé pohanění.“ Dala mu jméno Josef (to je Přidej-[Bůh]) a dodala: „Kéž mi Hospodin přidá ještě dalšího syna.“ (Gn 30,22-24)

Dále neplodnost pro ženu znamenala **neštěstí**. To bylo opravdu velké a navíc umocňováno posměchem okolí, jako u neplodné Chany, o které jsme již hovořili. Upřímnost Chany je tak přesvědčivá, že ji Élí ujišťuje o vyslyšení její modlitby.¹⁵²

Ale Chana odpověděla: „Nikoli můj pane; jsem žena hluboce zarmoucená. Nepila jsem víno ani jiný opojný nápoj, pouze jsem vylévala před Hospodinem svou duši.“ (1S 1,15)

¹⁵⁰ SCHUBERT, Kurt, *Bible a dějiny*, s. 54.

¹⁵¹ *Pentateuch*, ČKP, s. 109.

¹⁵² Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz-Est)*, s. 155.

Někdy se také neplodnost projevovala jako **Boží trest za hřích**.¹⁵³ Trestem byla bezdětnost, tzn., že „jejich rod je zbaven naděje Božího požehnání pro budoucnost, a proto odsouzen k záhubě.“¹⁵⁴

Kdo by spal se svou tetou, odkryl nahotu svého strýce. Ponesou následky svého hříchu, zemřou bezdětní. (Lv 20,20)

2.7 Monogamie a polygamie

V tomto oddílu se budeme zabývat otázkou, kolik manželek obvykle mívali muži tehdejší doby. Na začátku si vyjasníme, že výslovně nebylo nikde uvedeno doporučení o počtu manželek.¹⁵⁵ Protože je znám fakt, že se manželky kupovaly, zdá se to být záležitostí spíše ekonomickou. Standardní situací bylo, že si manželku kupoval nastávající ženich nebo jeho rodina. Mohl mít tedy tolik manželek, nakolik silná a bohatá byla jeho rodina. Někdy se stávalo, že muž si *mohar* odsloužil vlastní prací u otce dívky, jako to bylo u Jákoba (viz podkapitola Uzavírání manželství).

V historických knihách najdeme příklady, které ukazují na fakt, že v manželství Izraele se uplatňovala monogamie (muž měl jednu manželku) nebo bigamie (dvě manželky), mimo soužití s otrokyněmi, které zaujímaly jiné postavení.¹⁵⁶ „Bible tlumočí jeho starobylost (mnohoženství) tím, že prvního polygamistu umísťuje do předpotopní doby.“¹⁵⁷ Nachází se v knize Genesis a jedná se o Lámecha.¹⁵⁸

Lámech pojal dvě ženy; jedna se jmenovala Áda a druhá se jmenovala Sila. (Gn 4,19)

¹⁵³ Viz **ŠRAJER**, Jindřich, Plodnost v kontextu starozákonního manželství in *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 5, s. 185.

¹⁵⁴ **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 382.

¹⁵⁵ Až mnohem později Talmud stanovil, že muž mohl mít čtyři manželky a osmnáct dětí. Viz **de VAUX**, Roland, *Ancient Israel*, s. 25.

¹⁵⁶ Pokud otrokyni vlastnil pán domu, činil si na ni nárok bez výhrad. Svoje manželství tím nenarušoval, otrokyně dokonce mohla získat i určitou vážnost, když pánovi porodila syna. Viz **BIČ**, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, s. 283.

¹⁵⁷ **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 135.

¹⁵⁸ Tím, že jsi vzal Lámech dvě ženy, tak porušil Boží řády, protože Starý zákon směřuje k monogamii. Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 45.

Podle Bible bylo manželství původně monogamní, protože verše o stvoření lidského páru ukazují ke Stvořitelově záměru (Gn 1,27 a Gn 2,24). Spojení dvou lidí je kontrastem k tehdejší situaci, kdy lidé žili v tzv. velkorodinách (soužití tří až čtyř generací pohromadě).¹⁵⁹

V **monogamním manželství** žili Abram (později Abraham), jeho syn Izák a Josef. U Abrahama je důležité podotknout, že se ještě jednou oženil, ale to bylo až po smrti Sárý.

Vzal svou ženu Sáráj a Lota, syna svého bratra, se vším jměním, jehož nabyli, i duše, které získali v Cháranu. Vyšli a ubírali se do země kenaanské a přišli tam. (Gn 12,5)

Abraham si vzal opět ženu; jmenovala se Ketúra. (Gn 25,1)

Izákovi bylo čtyřicet let, když si vzal za ženu Rebeku, dceru Aramejce Betúela z Rovin aramských, sestru Aramejce Lábana. (Gn 25,20)

A faraó Josefa pojmenoval Safenat Paneach (to je po egyptsku Zachránce světa) a dal mu za manželku Asenatu, dceru Potífery, kněze z Ónu. Tak vzešel Josef nad egyptskou zemí jako slunce. (Gn 41,45)

V **bigamním manželství** žil mj. Jákob. Abychom byli přesní, původně si chtěl vzít jen jednu ženu, ale byl oklamán Lábanem (jeho budoucím tchánem), a tak si musel vzít obě Lábanovy dcery, Ráchel i Leu.¹⁶⁰ Příběh se líčí v Bibli takto: Lában měl dvě dcery, starší byla Lea a mladší Ráchel. Jákob se zamiloval do mladší a sloužil za ni sedm let u jejího otce. Po této lhůtě večer uvedl Lában Leu místo Ráchel k Jákobovi a on k ní vešel. Ráno Jákob zjistil, že byl oklamán. Jako důvod lsti Lában uvedl zvyk, při kterém se jako první má vdát starší dcera v rodině a poté až ta mladší. Protože Jákob Ráchel velice miloval, byl ochotný za ni sloužit u Lábana ještě dalších sedm let, aby si ji vysloužil. Po této lhůtě si ji mohl vzít a tak měl manželky dvě.¹⁶¹ Další hlavou rodiny se dvěma manželkami byl Elkána.

¹⁵⁹ Velká rodina je základní existenční a hospodářskou jednotkou. Viz **STRUPPE**, Ursula, **KIRCHSLÄGER**, Walter, *Jak porozumět Bibli*, s. 36.

¹⁶⁰ Později dokonce tchán Lában Jákobovi doporučil, aby si už nebral žádné jiné ženy (Gn 31,50). Chtěl jim tak zajistit „výsadní postavení manželek v novém prostředí.“ **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 144.

¹⁶¹ Srov. Gn 29,15-30.

Měl dvě ženy: jedna se jmenovala Chana, druhá Penina. Penina měla děti, Chana děti neměla. (1S 1,2)

Když jsme si na začátku řekli, že počet manželek závisel na postavení muže, jasně nám z toho vyplývá situace u králů a soudců. Ti byli vysoce postavení, bohatí a měli vliv. Nadto u nich počet žen, manželek a tudíž i dětí (hlavně synů) měl zdůraznit jejich jedinečnost.¹⁶² U králů byla jejich plodivost předpokladem plodivosti a vzkvétání země (kenaanské vlivy).¹⁶³ Královu osobnost, jedinečnost a zdatnost zdůrazňoval jeho harém,¹⁶⁴ kde se mísily legitimní ženy, ostatní ženy a ženiny. Většinou to legitimní královny ženy neměly lehké v rámci jeho harému, v mnoha případech se nebyly schopné prosadit.¹⁶⁵

Větší počet synů i žen měl Gedeón, v Bibli se dovídáme přesné číslo, kolik měl synů. Počet žen nebyl tak důležitý, ten se tedy přesně nedovídáme.

Gedeón měl sedmdesát synů, kteří vzešli z jeho beder; měl totiž mnoho žen. (Sd 8,30)

Stejně tak soudce Jaír oplýval potomstvem. Stejně jako u Gedeóna se dovídáme počet synů, ale zmínka o jeho ženách chybí úplně.

Měl třicet synů, kteří jezdili na třiceti oslátkách a měli třicet měst; podle nich se nazývají Jairovy vesnice až podnes; jsou v gileádské zemi. (Sd 10,4)

U většího počtu žen se nerozlišuje, které z nich byly manželky, které ženiny apod. Nebylo to tak důležité jako počet synů, které vlivnému muži porodily, a tím zajistily pokračování jeho rodiny a vzkvétání jeho majetku.

Protože doba, ve které se pohybujeme, zahrnovala i několik tisíciletí, je dobré udělat si stručný náhled do problematiky. „Podoba rodinného života se během tisíciletí...změnila poměrně málo. Zdá se, že mnohoženství, které je v předexilním období hojně dosvědčeno alespoň u králů a jiných lidí z vyšší

¹⁶² „Ženy, manželství a potomci jsou základem stability, pokračováním a efektivní existence království.“
DUBINOVÁ, Terezie, *Ženy v Bibli, ženy dnes*, s. 110.

¹⁶³ Viz **BIČ**, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, s. 256.

¹⁶⁴ Není jasné, kdy se poprvé toto zařízení objevilo. Souvisí se společností v tehdejší době, která byla založena na patriarchálním uspořádání. Všechny ženy byly naprosto pod královou vůlí, netrpěly hladem, ale byly stále pod dohledem strážců. Čas v harému ženy trávily při ručních pracích, zpěvem a tancem a čekáním, až si je král dá zavolat (srov. Est 2,12-14). Viz **BIČ**, Miloš, *Při řekách babylónských*, s. 211-214.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 202.

společenské vrstvy, víceméně vymřelo a pozdější knihy, jako například Tóbijáš, popisují rodinný život sice v široké rodině, která ovšem spočívá na jednoženství. (Starý zákon však nikde mnohoženství nezavrhuje).¹⁶⁶

2.8 Děti – synové a dcery

„Děti, v patriarchální podobě velké rodiny syn, byly hospodářsky (jako pracovní síly) nezbytné pro přežití čeledi, postaraly se však také o své rodiče v jejich stáří i o jejich důstojný pohřeb. V případě bezdětnosti byla existence rodiny ohrožena.“¹⁶⁷ V patriarchální společnosti se tedy zájem upínal hlavně na syny, kteří byli výše ceněni než dcery. Děti byly vždy chápány jako požehnání pro své rodiče. Izraelská společnost byla celkově pronatální¹⁶⁸ a brala vážně Hospodinův příkaz v Gn 1,28. Proto nepřicházely v úvahu kontrola porodnosti a potraty, protože byly v rozporu s příkazem Boha.¹⁶⁹

Ve tvé zemi nebude ženy, která by potratila nebo která by byla neplodná; obdařím tě plností let. (Ex 23,26)

Zde také můžeme nalézt kořeny polygamie a soužití s otrokyněmi, protože hlavní starostí bylo zabezpečit růst rodiny a potomstva, tím pádem se nerozlišují legitimní a nelegitimní děti, rozdíl byl jen mezi dětmi hlavních a vedlejších manželek.¹⁷⁰

Postavení dcer se odvíjelo od celkového postavení ženy ve společnosti a v rodině. Svobodné dcery „byly součástí domácí pracovní síly.“¹⁷¹ V případě, že v rodině nebyli otroci na nejtěžší práce,¹⁷² musela je a všechno ostatní zastat žena, ať to byla dcera nebo manželka.

¹⁶⁶ BARTON, John, *Etika a Starý zákon*, s. 61.

¹⁶⁷ STRUPPE, Ursula, KIRCHSLÄGER, Walter, *Jak porozumět Bibli*, s. 36.

¹⁶⁸ Viz internet <http://www.slovník-cizich-slov.net/natalni/> [2012-04-14].

¹⁶⁹ Viz KING, Philip J., STAGER, Lawrence E., *Life in Biblical Israel*, s. 41.

¹⁷⁰ Viz DUKA, Dominik *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 105.

¹⁷¹ SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, s. 100.

¹⁷² Bič vyjmenovává nejtěžší práce v domě jako nošení vody a mletí mouky. Viz BIČ, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, s. 259. de Vaux uvádí, že všechna práce ležela na ženě a zahrnovala např. práce na poli, přípravu pokrmů, starání se o stáda apod. Viz de VAUX, Roland, *Ancient Israel*, s. 41.

Při **porodu** pomáhala matce „porodní bába“, i když to nebylo pravidlem.¹⁷³ I zde se projevovaly rozdíly mezi pohlavím dítěte, kdy po narození chlapce se žena očišťovala sedm dní. Po chlapcově obřízce se pak matka očišťovala ještě třicet tři dní. U narození děvčete byly tyto lhůty dvakrát delší (Lv 12,1-7). Kojení zajišťovala hlavně matka, někdy trvalo až tři roky.

Sklonila se k němu a s posměchem vůči krutému tyranovi takto promluvila v rodné řeči: „Synu, měj se mnou slitování! Devět měsíců jsem tě nosila v lůnu, tři roky tě kojila, krmila a vychovávala do nynějšího věku.“ (2Mak 7,27)

Ale Chana s ním neputovala. Řekla svému muži: Až bude chlapec odstaven, přivedu ho, aby se ukázal před Hospodinem a zůstal tam navždy.¹⁷⁴ ... Žena tedy zůstala doma a kojila svého synka, dokud ho neodstavila. (1S 1,22-23)

Pokud dítě nekojila matka, měla místo sebe kojnou, otrokyni, „která měla v rodině velmi důvěrné postavení.“¹⁷⁵ Odstavení synů bylo důvodem k obětním hodům a rodinným oslavám.

Jméno¹⁷⁶ se dítěti dávalo hned po narození, a to matkou, otcem nebo příbuznými.

Lea otěhotněla, porodila syna a pojmenovala ho Rúben (to je Hleďte-syn); řekla totiž: „Hospodin viděl mé pokoření; nyní mě už bude můj muž milovat.“ (Gn 29,32)

Hagar porodila Abramovi syna. Abram nazval svého syna, kterého Hagar porodila, Izmael. (Gn 16,15)

Později se chlapci pojmenovávali při obřízce. Jméno pro člověka tehdejší doby znamenalo něco jiného než dnes pro nás. „Bylo znamením, šifrou povahy nositele, ba až věštbou o tom, koho máme před sebou.“¹⁷⁷

¹⁷³ Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 105.

¹⁷⁴ Chana Samuela zasvětila Bohu. Na znamení jeho nazírání si nebude stříhat vlasy a nebude pít opojné nápoje (srov. Nu 6). Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz-Est)*, s. 155. Nazírové byli muži a ženy, kteří se po určité době nebo na celý jejich život rozhodli sloužit Hospodinu. Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 416-417.

¹⁷⁵ **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 105.

¹⁷⁶ Viz **CAZELLES**, Henri, *Jméno in Slovník biblické teologie*, s. 162-164.

¹⁷⁷ **HELLER**, Jan, *Hebrejský slovník biblických jmen*, s. 7.

2.8.1 Obřízka

Obřízka¹⁷⁸ spočívala v „odříznutí předkožky na pohlavním údu,“¹⁷⁹ konala se krátce po narození dítěte (osmý den). U Mojžíše je znamením smlouvy (prolitá krev je jejím znamením) z příkazu Jahveho.¹⁸⁰

Znamením mé smlouvy mezi mnou a vámi i tvým potomstvem, kterou budete zachovávat, bude toto: Každý mezi vámi, kdo je mužského pohlaví, bude obřezán. Dáte obřezat své neobřezané tělo a to bude znamením smlouvy mezi mnou a vámi. Po všechna pokolení každý, kdo je mezi vámi mužského pohlaví, bude osmého dne po narození obřezán, doma zrozený i koupený za stříbro od kteréhokoli cizince, který není z tvého potomstva. (Gn 17,10-12)

Tento obřad většinou vykonávali muži, buď otec dítěte nebo jiný Izraelita. O místě, kde se měla obřízka konat nebyly žádné předpisy, jen se nesměla konat ve svatyni a nesměla být prováděna knězem.¹⁸¹ Nalézáme i příklad (jediný v celé Bibli), kdy obřízku prováděla žena, a to Mojžíšova manželka Sipora. Ta byla nejen ženou, ale i cizinkou. Tímto činem „porušuje hned dvojí tabu: provádí čin, k němuž nebyla oprávněna, a dovoluje si vzdorovat Bohu Izraele.“¹⁸²

Když se na cestě chystali nocovat, střetl se s ním Hospodin a chtěl ho usmrtit. Tu vzala Sipora kamenný nůž, obřezala předkožku svého syna, dotkla se jeho nohou a řekla: „Jsi můj ženich, je to zpečetěno krví.“ (Ex 4,24-25)

Obřízku nemuseli podstupovat všichni, vyřazení z ní byli otroci a proselyté.¹⁸³

2.8.2 Prvorozený syn

Zvláštní postavení v rodině měl prvorozený syn¹⁸⁴ (první otcův), který byl otcovým zástupcem a zároveň na něho přešly povinnosti k Bohu a k rodině. Věřilo se totiž, že prvorozený syn je „prvotinou otcovy síly a mužství“¹⁸⁵

¹⁷⁸ Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 105.

¹⁷⁹ **NOVOTNÝ**, Adolf, Obřezání, obřízka in *Biblický slovník A-P*, s. 529-530. A také viz **MOTYER**, J. A., Obřízka in *Nový biblický slovník, Návrat domů*, Praha, 1996, s. 689-690, ISBN 80-85495-65-1.

¹⁸⁰ „Obřízka ztrácí svůj význam obřadního uvedení dospívajícího do dospělosti, jako to bylo mimo Izrael, stává se znamením, kterým je označeno tělo novorozence již osmý den po narození, a vyjadřuje tak absolutní Boží vládu nad generativními schopnostmi lidí.“ **CHIOLERIO**, Marco, *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*, s. 68.

¹⁸¹ Viz **de VAUX**, Roland, *Ancient Israel*, s. 46.

¹⁸² **RÖMER**, Thomas, *Skrytý Bůh*, s. 70.

¹⁸³ **STEWART**, R. A., Proselyta in *Nový biblický slovník*, s. 826-827.

¹⁸⁴ „Prvorozený byl zástupcem i nástupcem otcovým v jeho postavení obětníka a modlitebníka za celou rodinu.“ **BIČ**, Miloš, **POKORNÝ**, Petr, *Co nevíš o Bibli*, s. 54.

¹⁸⁵ **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s.121.

(Dt 21,17). Co se týká práv prvorozeného, tak ten obdržel dvojitý podíl na dědictví, měl právo na otcovské požehnání a také autoritu nad všemi ostatními sourozenci.¹⁸⁶

Vezme ohled na prvorozeného syna nemilované a dá mu dvojnásobný díl všeho, co má, protože on je prvotina jeho síly, jemu náleží právo prvorozenství. (Dt 21,17)

Prvorozený matčin byl zasvěcen Jahvovi a musel být vykoupen.

„Posvěť mi všechno prvorozené, co mezi Izraelci otvírá lůno, ať z lidí či z dobytka. Je to moje!“ (Ex 13,2)

Známe také velice překvapivé případy pohrdání prvorozenstvím, i když samozřejmě nejsou četné. Prvorozenství bylo velice ceněno, a proto je tento fakt udivující. Bylo to v příběhu dvou synů Izáka a Rebeky, Ezaua a Jákoba.

První vyšel celý červenohnědý a chlupatý jako kožíšek; toho pojmenovali Ezau. Potom vyšel jeho bratr a rukou držel Ezaua za patu; ten dostal jméno Jákob. Při jejich narození bylo Izákovi šedesát let. (Gn 25,25-26)

První se tedy narodil Ezau a poté Jákob. Matka Rebeka měla raději Jákoba, otec Izák zase Ezaua, který měl podle práva dostat otcovo požehnání. Protože si toho Ezau ale nevážil, prodal své prvorozenství bratrovi.

Jákob však řekl: „Prodej mi dnes své prvorozenství!“ Ezau na to odpověděl: „Stejně mám blízko k smrti, k čemu je mi prvorozenství!“ Jákob řekl: „Odpřísáhni mi to dnes!“ A on mu to odpřisáhl, a tak své prvorozenství prodal Jákobovi. Jákob dal pak Ezauovi chléb a čočkovou krmí. Ten pojedel, napil se, vstal a odešel. Tak Ezau pohrdl prvorozenstvím. (Gn 25,31-34)

V tomto příběhu velkou roli sehrála i Rebeka, matka těchto dvou bratrů. Ta totiž poradila Jákobovi, kterého měla raději, aby se vydával za svého bratra, když chtěl Izák udělit své požehnání. Mohli ho oklamat, protože Izák už byl slepý.

Když Izák zestárl, jeho oči vyhasly, takže neviděl. (Gn 27,1)

Na lest se velice dobře připravili, aby požehnání nic nemohlo pokazit.

Potom Rebeka vzala šaty svého staršího syna Ezaua, ty nejlepší, které měla doma u sebe, a oblékla svého mladšího syna Jákoba. Jeho ruce i hladký krk ovinula kůzlečími kůžkami. (Gn 27,15-16)

A tak se stalo, že požehnání Izáka opravdu obdržel až druhorozený syn Jákob. Ale jak už bylo několikrát zmíněno, nic se neděje samovolně bez toho, jak

¹⁸⁶ Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 105.

to zamýšlí Hospodin. V další linii příběhu vidíme, že Ezau si vzal za ženy příslušnice jiných národů, a tak se provinil proti zákonu rodu. Jákob byl tím, kdo zachovával Zákon a zachoval se jako pravý poslušný syn.¹⁸⁷

Někdy se stalo, že syn spáchal takový hřích, kvůli kterému ho otec zbavil jeho prvorozenství. To vidíme v příběhu o Jákobovu synovi Rúbenovi, který se dopustil krvesmilstva se svojí matkou. Bylo to tak závažné provinění, které nemohlo spočívat na nástupci otce a tím i pokračovatele rodu.

Rúbene, tys můj prvorozený, síla má a prvotina mého mužství; povzneseností a mocí překypuješ. Přetekls jak vody; nebudeš však první, protože jsi vstoupil na otcovo lože. Tehdy znesvětils je. Na mé lůžko vstoupil! (Gn 49,3-4)

Když jsme trochu nahlédli na postavení prvorozeného syna, zkusme si nyní nastínit příběh oběti prvorozeného syna, kterou Hospodin požadoval po Abrahamovi. Promítá se zde opět stanovisko osobní víry a poslušnosti. Abraham nebyl v jednoduché situaci. Po všech příslibech rozmnožení jeho potomstva a naplnění země dostává od Boha příkaz, ať ho obětuje a tím jakoby „zpochybňuje platnost... zaslíbení a své věrnosti.“¹⁸⁸ Nám jako čtenářům tohoto příběhu je už od začátku naznačen Boží záměr vypravěčem, ale i tak se jedná o dramatické čtení a Abrahamova zkouška se nám zdá být velmi krutá.

Lidské oběti, dosti často i dětské¹⁸⁹ (jak tomu mělo být i v tomto příběhu), se přinášely v mnohých náboženstvích starověku v době krize, kdy lidé neviděli jinou možnost, jak si naklonit různé bohy. Najdeme o nich zmínky i ve Starém zákoně.¹⁹⁰ Mojžíšův zákon oběti na lidech výslovně zakazuje.

Ať se u tebe nevyskytne nikdo, kdo by provedl svého syna nebo dceru ohněm, ... Každého, kdo činí tyto věci, má Hospodin v ohavnosti. Právě pro tyto ohavnosti Hospodin, tvůj Bůh, před tebou vyhání ony pronárody. Budeš se dokonale držet Hospodina, svého Boha. (Dt 18,10-13)

¹⁸⁷ Viz **DANIEL-ROPS**, Henri, *Biblia a jej ľud*, s. 35-37.

¹⁸⁸ Viz **RÖMER**, Thomas, *Skrytý Bůh*, s. 57.

¹⁸⁹ Děti se chápaly jako dar bohů, takže jejich oběti byli považovány za jejich „výživu“, když se bohové vyčerpali dáváním života. Nadto byla dětská úmrtnost velice vysoká a dítě se pokládalo za člověka až od určitého věku. Viz **SOKOL**, Jan, *Člověk a náboženství*, s. 114.

¹⁹⁰ Srov. 2Kr 3,26-27.

Autor příběhu věděl, že Izraelci v krajních případech také praktikovali lidské oběti, a proto v příběhu dává ponaučení, že Hospodin nechce tyto oběti. On sám je nahrazuje obětmi zvířecími.¹⁹¹ Jedinou lidskou obět' požadoval ve zcela zvláštním kontextu jako zkoušku.¹⁹² Můžeme shrnout, že základními tématy tohoto příběhu o obětování prvorozeného syna jsou „hrdinská oddanost Abrahama“ a „definitivní zrušení lidských obětí.“¹⁹³

2.8.3 Dědictví

Co se týká dědictví,¹⁹⁴ tak samozřejmě dědil prvorozený syn. Jak už jsme si řekli, Mojžíšův zákon nerozlišoval syny manželské a nemanželské, a tím vlastně ochraňoval práva prvorozeného. Z toho vyplývá, že všichni synové téhož otce byli rovnoprávní (viz Dt 21,17). Dcery dědily jen v případech, kdy nebyl žádný dědic mužského pohlaví.¹⁹⁵

Mluv k Izraelcům takto: Když někdo zemře a nemá syna, převedete dědictví po něm na jeho dceru. (Nm 27,8)

U těchto dcer-dědiček se velmi dbalo na to, aby se vdaly za příslušníka své čeledi, aby tak dědictví nepřešlo do jiného národa.¹⁹⁶

Dědictví Izraelců nesmí přecházet z pokolení na pokolení; Izraelci budou spjati každý s dědictvím svého otcovského pokolení. Každá dcera, která obdrží dědictví od některého izraelského pokolení, vdá se za někoho z čeledi svého otcovského pokolení, aby Izraelci podrželi ve vlastnictví dědictví po svých otcích, každý to své. (Nm 36,7-8)

Známe i případy, kdy otec určil podíl dcerám, i když měl syny. Ty ale nacházíme v knize Jób, která se nenachází v našem zvoleném okruhu historických knih (viz Jb 42,15).

¹⁹¹ „Jahve je zcela jiný než pohanští bůžci, kteří připouštěli dětské oběti; Jahve je sice Pánem nade vším, i nad životem a smrtí, ale nechce smrt člověka.“ HRBATA, Josef, *Klíč ke Starému zákonu*, s. 43.

¹⁹² RÖMER, Thomas, *Skrytý Bůh*, s. 61.

¹⁹³ SOKOL, Jan, *Člověk a náboženství*, s. 114.

¹⁹⁴ Viz NIXON, R. E., Dědictví in *Nový biblický slovník*, s. 155-156.

¹⁹⁵ Viz DUKA, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 106.

¹⁹⁶ Viz SPK, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 476.

Pokud se v rodině nenacházely žádné děti, dědili nejbližší mužovi příbuzní podle posloupnosti.¹⁹⁷

Jestliže nemá ani dceru, dáte dědictví po něm jeho bratrům. Jestliže nemá ani bratry, dáte dědictví po něm bratrům jeho otce. Jestliže nejsou ani bratři po jeho otci, dáte dědictví po něm jeho nejbližšímu příbuznému z jeho čeledi; ten je obdrží.“ To se stalo pro Izraelce právním nařízením, jak přikázal Hospodin Mojžíšovi. (Nm 27,9-11)

Naproti tomu se někteří praotcové řídili Chammurabiho zákonem,¹⁹⁸ ve kterém právo dědit měli původně jen synové hlavní manželky. Synové vedlejší manželky toto právo měli jen v případě, že byli postaveni na stejnou úroveň synům hlavním, a to otcovou adopcí. Jinak byli odměňováni ještě za života otce, když opustili rodný dům.

Synům svých ženin, které měl, dal dary a ještě za svého života je poslal od svého syna Izáka pryč na východ, do země východní. (Gn 25,6)

2.8.4 Poslušnost

Děti ve starozákonním manželství musely naprosto zachovávat poslušnost¹⁹⁹ k otci, protože ten v rodině představoval nejen autoritu lidskou, ale i k Hospodinovu. Lobkowicz hovoří, že dítě (respektive syn), poslouchá svého otce ne z obavy před trestem nebo ztrátou dědictví, ale protože otce ctí a miluje. Bible nám v tomto smyslu hovoří, že bázeň a poslušnost má člověk projevovat před Bohem, ale i před matkou a otcem²⁰⁰ (viz níže oddíl Úcta k rodičům).

Takovou poslušnost můžeme najít u Jiftáchovy dcery. Šlo o to, že Jiftách bojoval proti Amónovcům a jako oběť v případě vítězství slíbil Hospodinu toho, kdo mu po boji půjde naproti z vrat jeho domu.

Jiftách složil Hospodinu slib: „Vydáš-li mi Amónovce opravdu do rukou, ten, kdo mi vyjde naproti z vrat mého domu, až se budu vracet v pokoji od Amónovců, bude patřit Hospodinu a toho obětují v zápalnou oběť.“ (Sd 11,30-31)

¹⁹⁷ SPK, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn-Dt)*, s. 475-476.

¹⁹⁸ Viz DUKA, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 106.

¹⁹⁹ Viz NOVOTNÝ, Adolf., *Poslechnouti, poslouchati, poslušnost in Biblický slovník A-P*, s. 687-688.

²⁰⁰ LOBKOWICZ, Mikuláš, *Bázeň Boží/láska k Bohu in Teologické texty*, 2010, roč. 21, č. 2, s. 59.

Netušil tehdy, že tou obětí se stane právě jeho dcera,²⁰¹ která navíc byla jedináčkem. V tomto příběhu se nám vykreslují dva druhy poslušnosti. Poslušnost k Hospodinu, kterou musel prokázat Jiftách splněním svého slibu Bohu, i když šlo o jeho jediné dítě. Dále poslušnost dcery k otci a k Hospodinu, která svůj úděl nesla statečně. Můžeme zde hovořit o naprosté poslušnosti, protože dcera si vyprosila od otce dvouměsíční odklad své oběti, aby mohla s družkami oplakat v horách své panenství. Z této cesty se nemusela vrátit, ale ona se vrátila a slib Hospodinu byl naplněn.

2.9 Otroci

Zvláštní skupinou osob v rodině byli otroci,²⁰² kteří tvořili pevnou součást tehdejších domácností. Byl rozdíl, jestli otrokem byla žena nebo muž a zda se jednalo o **hebrejské otroky**.²⁰³ Do otroctví se dostali chudobou, zadlužením nebo krádeží a buď byli otroky oni sami nebo prodali své děti. I když byli nějaký čas nesvobodní, měli alespoň nějaká práva a naději, že se někdy z otroctví vykoupi nebo je vyplatí jejich příbuzní (viz níže instituce *góél*). Mezi otroky byly rozdíly, které se týkaly toho, zda šlo o ženu nebo muže a také podle toho, kdo otroka vlastnil, jestli manžel nebo manželka. Budeme se nyní krátce zajímat o postavení otrokyně jako ženy.²⁰⁴

Pokud byl majitelem otrokyně muž, otrokyně byla jeho ženinou (souložnicí) a manželství tím nebylo narušeno (viz výše oddíl Manželství). Pokud otrokyni vlastnila žena, tak se jí manžel nemohl dotknout. Jedině v případě, že by mu jeho manželka nabídla svoji otrokyni, aby pánovi

²⁰¹ Vystupuje zde paralela s příběhem obětování Izáka jako jediného syna Abraháma, ovšem s několika rozdíly. Jedním z rozdílů je to, že u Abraháma si oběť volí sám Hospodin, Jiftách oběť slíbí sám. Neopominutelné je zakončení příběhů, kdy Izák zůstává naživu, ale Jiftáchova dcera umírá. Společné mají tyto příběhy to, že ukazují Boha vzdáleného, logikou člověka neuchopitelného. Viz **RÖMER**, Thomas, *Skrytý Bůh*, s. 62-65.

²⁰² Otroek byl „obvykle považován za osobu, již vlastní někdo jiný, která nemá žádná práva a může být využita k čemukoli a jakkoli, podle přání majitele, jako kterékoli jiné osobní vlastnictví.“ **KITCHEN**, K. A., *Otroek, otroctví in Nový biblický slovník*, s. 710-714.

²⁰³ Viz **BIČ**, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, s. 281. Na záležitosti týkající se blíže otroků viz Lv 25,10 (milostivé léto), Ex 21 a Dt 15,13-14 (propuštění otroků).

²⁰⁴ Tamtéž, s. 283.

v zástupném mateřství porodila potomka (příklad Sára a Hagar viz výše oddíl Matka u tématu neplodnosti). Úkoly manželčiny otrokyně většinou souvisely s dětmi, takže buď byly kojnými nebo chůvami.²⁰⁵

Zajímavým případem byla Potífárova žena. Její manžel vlastnil otroka Josefa, který byl velmi schopným mužem. Zanedlouho jeho služby ho pán povýšil a dal mu do správy všechno, co měl. A Josef se mu o to dobře staral. Stalo se, že se do něho zamilovala žena Potífara. Můžeme se jen dohadovat, jestli to bylo kvůli Josefově krásnému vzhledu nebo jeho schopnostem. Protože byl ctnostný, odolal pokušení prohřešit se proti jeho pánovi. Doplatil na to vězením, do kterého ho nechal vsadit jeho pán, když mu manželka navykládala lži o údajných Josefových návrzích. Příběh má nakonec dobrý konec, který má sloužit pro ponaučení.

S Josefem však byl Hospodin, takže ho provázel zdar; byl v domě svého egyptského pána. Jeho pán viděl, že je s ním Hospodin a že všemu, co on činí, dopřává Hospodin zdaru. Josef proto získal jeho přízeň a posluhoval mu. Potífár ho ustanovil správcem svého domu a svěřil mu všechno, co měl. ... Josef byl krásné postavy, krásného vzhledu. Po těch událostech se stalo, že se žena jeho pána do Josefa zahleděla a naléhala: „Spi se mnou!“ Ale on odmítl a ženě svého pána řekl: „... Nevyňal z mé správy nic, jen tebe, protože jsi jeho manželka. Jak bych se tedy mohl dopustit takové špatnosti a prohřešit se proti Bohu!“ (Gn 39,2-9)

2.10 Vdovy a sirotci

Jak už jsme si nastínili, hlavní osobou v rodině byl otec, který spravoval veškerý majetek a měl autoritu. Z toho můžeme usuzovat, že pokud žena ovdověla²⁰⁶ a děti osiřely,²⁰⁷ jejich situace ve společnosti byla složitá. V otci měli všichni členové rodiny ochránce a zastánce. Zákon se zasazuje o ochranu potřebných a slabých, mezi kterými se nacházeli vdovy i sirotci,²⁰⁸ protože neměli zastání před společností. V patriarchálním systému byl právní osobou pouze dospělý muž (ne otrok nebo žena). Za vdanou ženu v právních

²⁰⁵ Viz de VAUX, Roland., *Ancient Israel*, s. 86.

²⁰⁶ NOVOTNÝ, Adolf, Vdova in *Biblický slovník R-Ž*, s. 1173.

²⁰⁷ DOUGLAS, J. D., Sirotek in *Nový biblický slovník*, s. 924.

²⁰⁸ Mezi potřebné a opuštěné se zahrnovali zapuzená žena, novomanžel, dlužník, uzdravený malomocný, námezdní dělník, vdova a sirotek. Srov. Dt 24.

záležitostech vystupoval její manžel, tudíž za vdovu nevystupoval nikdo.²⁰⁹ Proto sám Hospodin nad nimi drží ochrannou ruku.²¹⁰

Ale zjednává právo sirotku a vdově, miluje hosta a dává mu chléb a šat.
(Dt 10,18)

Pokud se někdo nechoval podle předpisů, které dal Bůh, hrozilo potrestání viníka. Nevíme přesně, jak se v tehdejší době nařízení Zákona dbající na práva vdov a sirotek dodržovalo. Protože ale víme, že celková situace žen ve společnosti nebyla ideální a rovnoprávná, můžeme usuzovat, že ne vždy se na dodržování všech ustanovení dbalo. Asi i proto jsou tresty za provinění proti potřebným velké (hrozící smrtí).

*Žádnou vdovu a sirotka nebudete utiskovat. Jestliže je přece budeš utiskovat, a oni budou ke mně úpět, jistě jejich úpění vyslyším. Vzplanu hněvem a pobiji vás mečem, takže z vašich žen budou vdovy a z vašich synů sirotci.*²¹¹
(Ex 22,21-23)

Rozdíl mezi vdovami tkvěl v tom, jestli byla ženou s dětmi nebo bezdětná. Pokud vdova děti měla, její prvorozený (pokud už byl dospělý), měl povinnost se o ni postarat, protože byl nástupcem po otci a přebral tím od otce starost o všechny členy domácnosti. Pokud děti nebyly dospělé, byla to stejná situace, jako kdyby je neměla, protože nedospělé děti nemohly nad ní převzít právní ochranu.²¹²

Pokud žena byla vdovou bez dětí, uplatňovalo se tzv. **levirátní**²¹³ **manželství**. „Účelem levirátního manželství bylo dát zemřelému bratru dědice a připoutat tím jeho majetek k rodinné skupině.“²¹⁴ Proto také toto spojení

²⁰⁹ Viz **HELLER**, Jan, *Znamení odkazující k nebi*, Vyšehrad, Praha, 2007, s. 96-97, ISBN 978-80-7021-848-8.

²¹⁰ Je jejich zastáncem, protože jsou osamělí. Viz **PRAT**, Maurice, **LEÓN-DUFOUR**, Xavier (ed.), *Osamocenost in Slovník biblické teologie*, s. 302.

²¹¹ Povaha tohoto trestu je ve formě „oko za oko, zub za zub“ a patří do kategorie velkých trestů. Viz **BARTON**, John, *Etika a Starý zákon*, s. 80.

²¹² Viz **HELLER**, Jan, *Znamení odkazující k nebi*, s. 97.

²¹³ Název od latinského slovo *levir*, které bylo překladem hebrejského slova *jábam* (švagr). Viz **SCHWARTZ**, Marco, *Láska v Bibli*, s. 47.

²¹⁴ Tamtéž, s. 47.

nařizoval i Mojžíšův zákon. První syn narozený z tohoto manželství byl právně považován za syna zemřelého muže.²¹⁵

Když budou bydlet bratři spolu a jeden z nich zemře bez syna, nevdá se žena zemřelého jinam, za cizího muže. Vejde k ní její švagr a vezme si ji za ženu právem švagrovství. Prvorozený syn, kterého porodí, ponese jméno jeho zemřelého bratra, aby jeho jméno nebylo z Izraele vymazáno. (Dt 25,5-6)

Tento jediný sňatek mezi blízkými příbuznými byl povolený, ostatní se přísně zakazovaly. Důvodem byl fakt, že podobné svazky byly hojně praktikovány v kultech zemí okolo Izraele.²¹⁶

Nikdo se nepřiblíží k některé ze svých blízkých příbuzných, aby odkryl její nahotu. Já jsem Hospodin. (Lv 18,6)

Musíme podotknout, že se předpokládalo, že bratři žili v jedné domácnosti. Celkově povinnost levirátního manželství mohla fungovat v případě, kdy byly splněny určité podmínky. Jednou z nich je z čistě logického hlediska přítomnost bratra zemřelého nebo jeho nejbližšího příbuzného. Další byla nepřítomnost ekonomických nebo psychologických námitek proti tomuto úkolu záchrany rodiny.²¹⁷ Tím, že muži měli právo rozhodovat o sobě sami, tak i tato povinnost mohla být odmítnuta. Samozřejmě se předpokládalo, že se manželství uskuteční a naplní, ale našly se i případy odmítnutí. V Deuteronomiu se dovídáme, jaký byl zavedený zvyk v případě, když si muž odmítl vdovu vzít.

Odmítnutí se konalo veřejně, před staršími z města, ke kterým se vdova utíkala o pomoc v této záležitosti. Bylo považováno za pohanu nevzít si švagrovou kvůli zachování bratrova jména a dědictví rodině.

Avšak jestliže si ten muž nebude chtít vzít svou švagrovou, vystoupí jeho švagrová do brány ke starším a řekne: „Můj švagr se zdráhá zachovat svému bratrovi jméno v Izraeli, není svolný užít vůči mě práva švagrovství.“ Předvolají ho tedy starší jeho města a promluví s ním. Když bude stát na svém a řekne: „Nechci si ji vzít,“ přistoupí k němu před staršími jeho švagrová, zuje mu stěvíc, plivne mu do tváře a prohlásí: „To si zaslouží muž, který nechce svému bratru zbudovat dům.“ (Dt 25,7-9)

²¹⁵ Viz **DUKA**, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 104.

²¹⁶ Viz **BIČ**, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, s. 258.

²¹⁷ Viz **PERDUE**, Leo G., **BLENKINSOPP**, Joseph, **COLLINS**, John J., **MEYERS**, Carol, *Families in Ancient Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, 1997, s. 64, ISBN 0-664-25567-1.

Pokud se stalo, že zemřelý muž neměl bratra, měl se vdovy ujmout její nejbližší příbuzný.

Otázal se: „Kdo jsi?“ Odpověděla: „Jsem Rút, tvá služebnice. Rozprostři nad svou služebnicí křídlo svého pláště,²¹⁸ vždyť jsi zachránce.“ (Rt 3,9)

Boáz byl příbuzným Rút, ale existoval i jeden muž, který byl ještě bližším příbuzným Rút než Boáz, a ten měl povinnost levirátu jako první. A tak se ho Boáz musel zeptat, jestli si nechce vzít Rút za ženu on, aby to bylo podle správné posloupnosti.

Ano, jsem vskutku váš zachránce. Je však ještě jiný zastánce, bližší příbuzný než já. (Rt 3,12)

V knize Rút jsou krásně vylíčeny potřeby vdov a cizinců, které jsou skloubeny v jeden příběh, a tím v sobě kniha ukrývá veliké poselství. Jedním z poselství je, že cizinka Rút z národa, který by měl být po deset let vyloučen z Izraele,²¹⁹ vstupuje do manželství s Boázem, a tak se přirozeně začleňuje do Hospodinova národa. Dále zde nacházíme zmínky o prozřetelnosti Boha (i když ne přímo vyjádřeného), který se ujímá vdov, cizinců a vyhnanců a o vzájemné lásce a pomoci.²²⁰

2.11 Příbuzní

Jako dnes, tak i v tehdejších rodinách někdy nastaly těžké okolnosti a situace, ze kterých se rodina sama nedovedla dostat. V rámci rodu byla nevyhnutelná poslušnost a vzájemná solidarita jednotlivých členů. Bezpečnost a zastání člověka měla zajišťovat skupina, jejichž součástí byl.²²¹ K jejich uplatnění byl ustanoven nejbližší příbuzný, mající povinnosti vůči příslušníkům své rodiny zasáhnout „v situacích, které by bez jeho zásahu byly neřešitelné.“²²²

²¹⁸ Rozprostřít křídlo svého pláště znamená, že si Boáz má vzít Rút pod svou ochranu a pojmout ji za manželku. Viz **SPK**, *Výklady ke Starému zákonu II. (Joz-Est)*, s. 145.

²¹⁹ Srov. Dt 23,3

²²⁰ Viz **CHIOLERIO**, Marco., *Blaze tomu, kdo slyší tato slova.*, s. 179.

²²¹ Viz **ROGERSON**, John, **DAVIES**, Philip, *The Old Testament World*, T&T Clark International, London, 2. vydání, 2005, s. 25, ISBN 0-567-08488-4.

²²² **CHIOLERIO**, Marco, *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*, s. 155.

Hebrejščina pro takové příbuzné používala výraz *góél*, jehož významem bylo „vykupitel, zastánce i krevní mstitel.“²²³

Jednání těchto ochránců mělo mít za následek neumenšování rodu a zjednání práva, protože obě dvě tyto záležitosti byly nezbytně nutné pro přežití. Mezi povinnosti, které *góél* zajišťoval, patřila povinnost vykoupení. Ta se uplatňovala v případě, pokud měla rodina vyvlastněný majetek, osoby ve vězení nebo otroctví kvůli chudobě.

Když tvůj bratr zchudne a odprodá něco ze svého vlastnictví, přijde k němu jeho příbuzný jako zastánce a vyplatí, co jeho bratr prodal. (Lv 25,25)

Ač se prodal, bude mít právo se vykoupit. Někdo z jeho bratrů dá za něj výkupné nebo ho vykoupí jeho strýc nebo bratranec anebo ho vykoupí někdo z blízkých příbuzných jeho čeledi anebo si opatří potřebný obnos a vykoupí se sám. (Lv 25,48-49)

Druhý úryvek nám sděluje, že pokud člověk neměl nejbližší příbuzné, tuto povinnost musel vykonat další příbuzný v posloupnosti od nejbližšího po vzdálenější. Tím se ukazuje velká provázanost tehdejších rodin a rodů, kdy byl brán velký zřetel na situaci, ve které se každý člen skupiny nacházel. Upevňoval se tím pocit jistoty, zázemí a naděje, že v případě potřeby bude vždy někdo, kdo v nouzi pomůže, aby nikdo nemusel trpět a neměl pocit osamocení a beznaděje. Rodiny věděly, že takováto pomoc je otázkou přežití celého rodu a že všichni jsou na sobě vzájemně závislí. Ovšem byla to závislost v pozitivním smyslu.

Kromě výkupného měl *góél*²²⁴ ještě povinnost levirátního manželství (viz výše v oddílu Vdovy a sirotci), kdy si měl vzít manželku svého zemřelého bratra, aby tak zachoval jeho jméno a pokračování rodiny. Dalším úkolem bylo potrestání viníků, kteří se prohřešili proti rodu. Roland de Vaux považuje krevní mstu za nejzávažnější úkol příbuzného, její kořeny zasahují do kmenových zvyků pouštní organizace společnosti.²²⁵ Celkově můžeme říci, že existovaly tři sociální

²²³ VLKOVÁ, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 25. de Vaux shrnuje, že „góél byl vykupitel, ochránce, obránce zájmů jednotlivce a rodiny.“ de VAUX, Roland, *Ancient Israel*, s. 21.

²²⁴ Viz SPK, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz-Est)*, s. 144.

²²⁵ Viz de VAUX, Roland, *Ancient Israel*, s. 22.

mechanismy pokrevních svazků: zajišťování bezpečnosti člověka, krevní msta a vykoupení pozemků a osob.²²⁶

Ta města vám budou útočištěm před mstitelem, tak aby ten, kdo zabil, nemusel zemřít, dokud nebude stát na soudu před pospolitostí. (Nm 35,12)

2.12 Úcta k rodičům

Úcta k rodičům je vyjádřena v jednom z deseti Božích přikázání.²²⁷ Ty dávají lidem²²⁸ mj. praktické návody na soužití lidí, a to nejen v rodinách.²²⁹ Desatero má „zvýrazňovat Boží milost, jenž vyjadřuje protest vůči lidskému hříchu nikoli ve smyslu konečného odsouzení, ale jako výzvu k zbožnému životu, který by měl být cílem společenství, přijímacího smlouvy.“²³⁰ A tak Zákon Hospodinův zjevený skrze Mojžíše zahrnoval tři roviny, a to „soudní, obřadní a morální.“²³¹ Samozřejmě, že i okolní národy měly různé zákony, ale v Zákoně Izraele se velmi dbalo na úctu k Hospodinu a správné jednání mezi lidmi ve znamení lásky.²³² A proto zde nalézáme i ustanovení o úctě k rodičům, kterým se má prokazovat úcta, respekt a vděčnost. Ovšem nemají být „předmětem náboženského vzývání, nýbrž mají být respektováni, váženi, má se dbát o to, co nesou a předávají (zvl. otce jako nositele duchovní tradice vyvoleného lidu).“²³³ A tak se mají děti postarat o své rodiče nejen z hlediska sociálního (staří rodiče), ale i proto, že oba rodiče jsou zástupci, skrze které se

²²⁶ Viz **ROGERSON**, John, **DAVIES**, Philip, *The Old Testament World*, s. 26.

²²⁷ Označení desatero Božích přikázání není přesné, protože „jasně nevyjadřuje jednotu textu a v hebrejštině... se nemluví o přikázáních, nýbrž o „slovech“ (proto řecky dekalog).“ **DESSLER**, Alfons, *Chodit s Bohem*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1999, s. 21, ISBN 80-7192-413-X.

²²⁸ Podle Bartona je adresátem Desatera „svobodný dospělý jedinec mužského pohlaví, příslušník majetné vrstvy, který má služebnictvo a širokou rodinu.“ **BARTON**, John, *Etika a Starý zákon*, s. 10.

²²⁹ „Zákony lidského soužití (2. deska Desatera, vodorovná linie: zákon o otrocích (Dt) 21,2-11; tresty smrti za zločiny proti lidem 21,12-17; tělesná zranění 21,18-36; přečiny proti majetku 21,37-22,16; právní a soudní řízení 23,1-9).“ **HRBATA**, Josef, *Klíč ke Starému zákonu*, s. 48.

²³⁰ **KLINE**, M. G., Desatero přikázání in *Nový biblický slovník*, s. 159-160.

²³¹ **DOUEC**, Nicole, *Velké události biblické doby*, s. 40.

²³² „Budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“ (Lv 19,18) Tato láska k Bohu a bližnímu (*agapé*) „přenáší solidaritu, která platí uvnitř rodiny, na celý Izrael“ a znamená „vzájemnou odpovědnost všech, kdo žijí ve společenství víry Izraele.“ **LOHFINK**, Gerhard, *Přikázání, která osvobozují od chaosu in Teologické texty*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 10.

²³³ **HELLER**, Jan, *Hlubinné vrty*, s. 209.

dítě setkává s Hospodinem. Dá se říci, že projevená úcta k rodičům je také projevem úcty k Hospodinu. Tak je společně zahrnuta rovina lidská a Boží.

Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh. (Ex 20,12)

Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh. (Dt 5,16)

Protikladem těchto přikázání bylo nelidské chování dětí vůči rodičům, mezi které se počítaly neúcta, nevděčnost a odepření všestranné péče. Existovaly nejprísrnější tresty za proklínání nebo špatné zacházení s rodiči.²³⁴

Kdo uhodí svého otce nebo matku, musí zemřít. (Ex 21,15)

„Bud' proklet, kdo zlehčuje svého otce a svou matku.“ A všechen lid řekne: „Amen.“ (Dt 27,16)

Jedná se o různé formy psychického i fyzického násilí na rodičích. Můžeme se domnívat, že tato ustanovení se týkají ochrany rodičů vůči svému dospělému dítěti. Zákon má zajistit ochranu rodiny pomocí varovných konečných důsledků takového jednání.²³⁵

2.13 Výchova dětí

Jak již bylo zmíněno, hlavní osobou rodiny byl její otec. Proto na něm ležela také odpovědnost za výchovu dětí a předávání tradic. Je třeba si uvědomit, že „výchova nové generace znamená v biblickém kontextu vždy výchovu k životu ve vztahu k Bohu,“ jednalo se tak o náboženskou výchovu.²³⁶ Tato výchova ale není osamocená, jsou s ní spojeny všechny oblasti života, je zde obsažena stránka náboženská, praktická i poznávací.

Výchova se děje v prostředí společenství a je v kontextu minulosti (zkušenosti předků), přítomnosti (společné hodnoty) i budoucnosti (společné vize). V životě komunity se musí při výchově zachovat kontinuita

²³⁴ **KOPPOVÁ**, Johanna, *Starý zákon-kniha pro dnešní dobu*, s. 60.

²³⁵ Viz **HERCIKOVÁ**, Pavla Edita, *Podněty starozákonních textů pro výchovu in Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2011, s. 107-108, ISBN 978-80-244-2910-6.

²³⁶ Tamtéž, s. 5.

(propojenost s vlastním a důležitým dědictvím předků) i diskontinuita (schopnost pružně reagovat na nové okolnosti života).²³⁷

Výchova dětí měla vést ke vztahu s Hospodinem, ale zároveň zvládání svých povinností a zodpovědnosti vlastního jednání včetně přijímání důsledků jednání.²³⁸ Souhrnně můžeme říci, že výchovné cíle jako základ obsahovaly vztah k Bohu a bližním. Z toho se vyvozovaly ještě další cíle výchovy, dílčí, které vedly k poznání Hospodina, lidskému dozrávání a jednání i osobní zkušenost s Bohem.²³⁹

V procesu výchovy je velmi důležitým momentem přístup dítěte k výchově. Ve starověku dítě nemělo možnost volby, jestli chce být vychováváno, ale zároveň mu to přineslo začlenění do společenství, což bylo jistě vnímáno pozitivně. Protože výchova byla náročný úkol, nezahrnovala do sebe jen vybrané a určené jednotlivce, ale i celé společenství. To bylo nositelem odpovědnosti za to, že lid setrvá ve věrnosti Hospodinu, ke které se vědomě a svobodně zavázal.²⁴⁰

Jenom si dej pozor a velice se střež zapomenout na věci, které jsi viděl na vlastní oči, aby nevytizely z tvého srdce po všechny dny tvého života. Seznam s nimi své syny i vnuky. (Dt 4,9)

Můžeme tedy říci, že „výchova je prostředkem zachování kontinuity života společenství, jeho identity, vytvářené společným vnímáním skutečností, společně sdílenými hodnotami a sebepojetím, stejně jako společnými vizemi do budoucnosti.“²⁴¹ Jednalo se hlavně o předání moudrosti jako vzácného a cenného dědictví, a to z generace na generaci. Mohla se předávat z otce na syna, protože otec, když byl ještě synem, ji zase přijal od svého otce. Jde vlastně o asymetrický

²³⁷ Viz **HERCIKOVÁ**, Pavla Edita, Podněty starozákonních textů pro výchovu in *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*, s. 6.

²³⁸ Tamtéž, s. 99-100.

²³⁹ Tamtéž, s. 29-40.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 24.

²⁴¹ Tamtéž, s. 6.

vztah, ve kterém otec zná a syn nezná, a zároveň vztah vzájemný, kdy syn předávanou moudrost od otce přijímá.²⁴²

Krátce si vysvětlíme, co znamená pojem moudrost, protože ta ve výchovném procesu v rodině hrála stěžejní roli. Ať se jednalo o předávanou moudrost nebo moudrost samotného otce, který učil a vychovával své děti. „Moudrost má něco společného s oblastí profánní²⁴³ i náboženskou, protože lidský život ve své složitosti a mnohoznačnosti zahrnuje obojí. Moudrost je jednak přirozená lidská schopnost, která se rozvíjí a zdokonaluje výchovou a zkušeností, jednak vlastnost Boží, a Bůh ji dává lidem jako zvláštní milost.“²⁴⁴ Je více druhů této pozitivní lidské vlastnosti a daru, jedním z nejcennějších projevů moudrosti je oblast mezilidských vztahů. Hřebík tuto moudrost nazývá „moudrostí v pravém slova smyslu.“²⁴⁵

Nejvýznamnějším vzorem, jak se mají vychovávat děti, je sám Hospodin, který vychovává vyvolený národ na poušti. Chová se jako rodič, který své dítě postupně připravuje, aby bylo schopno výchovu přijmout a uplatnit.²⁴⁶ Nechává ho setkat se i s obtížemi, ale pomůže vždy, když je toho zapotřebí.

Uznej tedy ve svém srdci, že tě Hospodin, tvůj Bůh, vychovával, jako vychovává muž svého syna. (Dt 8,5)

Výslovnou pobídku k výchově dalších generací potomstva v Písmu svatém je pověření Abrahama v knize Genesis. K výchově ke spravedlnosti a právu jsou potřebné kladné vzory a tím i kladné výchovné působení. Po Abrahamovi dostali pověření vyučovat ještě další z praotců, Mojžíš a Jozue.²⁴⁷

Důvěrně jsem se s ním sblížil, aby přikazoval svým synům a všem, kteří přijdou po něm: »Dbejte na Hospodinovu cestu a jednejte podle spravedlnosti a práva, ať Hospodin Abrahamovi splní, co mu přislíbil.« (Gn 18,19)

²⁴² Viz **HŘEBÍK**, Josef, Moudrost ve starozákonním Izraeli in *Teologické listy*, 2006, roč. 17, č. 3, s. 139.

²⁴³ Profánní znamená např. světský. Na všechny významy tohoto slova viz odkaz na internetu: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/profanni> [20.března 2012].

²⁴⁴ **HŘEBÍK**, Josef, Moudrost ve starozákonním Izraeli in *Teologické listy*, 2006, roč. 17, č. 3, s. 140.

²⁴⁵ Viz tamtéž, s. 140.

²⁴⁶ Viz **HERCIKOVÁ**, Pavla Edita, Podněty starozákonních textů pro výchovu in *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*, s. 56-62.

²⁴⁷ Viz tamtéž, s. 19-24.

Jedním z nejdůležitějších příkazů výchovy dětí k poznání Božích slov je vyznání *Šema Israel*,²⁴⁸ které se dotýká každého člena společenství, protože se ho modlí několikrát denně. Sám název Tóra „je odvozen od slovesa majícího význam učit, ukazovat, vzdělávat.“²⁴⁹ Je důležité, aby to, co se člověk modlí, prostupovalo celým jeho životem. Lépe se toho dosahuje, když se tato slova uvádějí prakticky do života a spojují lásku k Hospodinu s chováním a myšlením v sociálních vztazích s druhými lidmi.

A tato slova, která ti dnes přikazují, budeš mít v srdci. Budeš je vštěpovat svým synům a budeš o nich rozmlouvat, když budeš sedět doma nebo půjdeš cestou, když budeš uléhat nebo vstávat. (Dt 6,6-7)

Jedním z příkladů výchovy je také makabejská matka a její synové. Vidíme zde velkou odvahu k zachování věrnosti a odevzdanosti Hospodinu, i za cenu obětí. Matka k ní vybízí své syny a zároveň na vlastním příkladě ukazuje správný směr. Stěží si můžeme představit utrpení a bolest této matky, která vidí veliké mučení a záhuby všech svých sedmi dětí. Zvláště v kontextu tehdejší společnosti, která jen v dětech viděla naději na zachování rodu. Matka si je ale vědoma, že ona sama se stala tajemstvím zrodu života, když ve svém těle nosila děti. A tak jako je Hospodin dárce života, je také nad ním Pánem a může ho kdykoli žádat zpět a také ho kdykoli může navrátit. Můžeme říci, že se celkově jedná o extrémní příklad výchovy dětí.

„Nevím, jak jste vznikli v mém lůnu, já vám nedarovala ducha a život, ani jsem nikomu z vás nedala dohromady všechny části těla. Proto tedy Stvořitel světa, který dává vzniknout člověku při zrození a zná původ všech věcí, vám ve své milosti daruje život znovu, když teď dáváte přednost jeho zákonům před sebou samými.“ (2Mak 7,22-23)

²⁴⁸ *Šema Israel* tvoří texty Dt 6,4-9; Dt 11,13-21 a Nm 15,37-41. Viz internetový odkaz: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ema_Jisra'el [2012-04-14].

²⁴⁹ **HERCIKOVÁ**, Pavla Edita, Podněty starozákonních textů pro výchovu in *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*, s. 35.

3 Vývoj rodiny od minulosti do současnosti

V této kapitole se budeme zabývat vývojem rodiny od nejstarších dob do současnosti v podobě shrnutí, které dobře ilustruje Možný ve své knize, kde uvádí přehlednou tabulku základních etap ve vývoji lidské rodiny.¹

- **Počátky lidské párové rodiny** (půl milionu let př. Kr.?)

Silná sexuální vazba heterosexuálních párů, spolupráce na výchově dětí, rodina důležitá kvůli dlouhému období nedospělosti a závislosti u člověka.

- **Složité příbuzenské systémy v kmenových společnostech** (8000 let př. Kr.?)

Rozšířené sítě příbuznosti se složitými pravidly ekonomických a snubních výměn uvnitř i mezi příbuzenskými velkorodinami. Většina příbuzenských systémů je patrimonální a patrilokální.

- **Nepříbuzenské systémy sociální organizace, počátek vzestupu patrimonální domácnosti** (asi 3000 let př. Kr. v Mezopotámii a Egyptě, v Řecku a Číně kolem 600 let př. Kr.)

Vznik prvních států jako sociálních organizací nad rodinnými sítěmi, úpadek rodových kmenových systémů, které se nahrazují patrimonálními domácnostmi. V těch vládou muži ve všem a nade vším.

- **Vzestup byrokratického státu, kapitalistické ekonomiky, objevuje se domácí soukromí** (17. a 18. stol. n. l. v západní Evropě a severní Americe)

Domácnost přestává být místem zaměstnání, její obranu přejímá obec a stát, tím se oslabuje moc patriarchálního vedení domácnosti. Objevuje se nukleární rodina² jako prototyp ideálu (muž zajišťuje rodinu ekonomicky a sociálně, žena

¹ **MOŽNÝ**, Ivo, *Rodina a společnost*, Sociologické nakladatelství (Slon), Praha, 2. upravené vydání, 2008, s.17, ISBN 978-80-86429-87-8.

² Nukleární rodina je „malá, intimní, relativně uzavřená skupina, v níž převažují bezprostřední, důvěrné osobní kontakty, silně motivované pudově a citově, která je ale charakterizována i společnými zájmy a vysokým stupněm solidarity.“ **FIŠEROVÁ**, Vlasta, Rodina in *Velký sociologický slovník P-Ž*, s. 940-943.

se stará o domácnost). Místo sňatků zajišťovaných rodiči nastupuje individualizovaný sňatkový trh.

- **Diverzifikace způsobů párování a domácností, prosazování rovnoprávnosti muže a ženy ve vztahu a rodině** (druhá polovina 20. stol. v bohatých průmyslových společnostech)

Různorodost rodinných forem, zvyšování počtu rozvodů a opakovaných manželství. Problém zaměstnanosti žen, velké změny v sociální roli mužů a žen. Nesezdaná soužití před, po i místo manželství. Významnou sociální skupinou jsou singles.³

Nastínili jsme si vývoj rodiny od minulosti do současnosti. Ale jaká bude následovat budoucnost? To záleží čistě na nás všech, jak k tomu budeme přistupovat. Jestli k rodině budeme přistupovat z hlediska Božího plánu, který „se týká konkrétně muže a ženy v jejich každodenní existenci, v určitých společenských a kulturních poměrech“⁴ Jestli budeme společně zastávat úkoly křesťanské rodiny, kterými jsou: vytváření osobního společenství, služba životu, účast na vývoji společnosti a také účast na životě a poslání církve.⁵

Co se týká postavení žen v rodině, mají stejnou důstojnost a odpovědnost jako muži. Má být uznána hodnota jejich činnosti v rodině (nezastupitelná role matky) i mimo rodinu ve veřejných úkolech. Muži v rodině mají dar být manželem a otcem. Jsou povoláni k zajištění rovnoměrného vývoje členů rodiny, odpovědnosti za život, spoluúčast na výchově, práci a svědectví křesťanského života.⁶

Pokud by se k problematice rodin v dnešní době přistupovalo tímto způsobem, omezily by se změny života rodiny, které se projevují v těchto čtyřech

³ Kdo jsou singles viz internetový odkaz:

http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=singles [2012-04-14].

⁴ JAN PAVEL II., *FC*, Zvon, Praha, 2. vydání, 1996, čl. 4, s. 10, ISBN 80-7113-161-X.

⁵ Tamtéž, čl. 17, s. 23-24.

⁶ Tamtéž, čl. 22-25, s. 28-32.

tendencích: „proměny manželství jako instituce, změny vztahů mezi manžely, nové přístupy k plození dětí a časté zpochybňování manželství.“⁷

Pozitivním aspektem je to, že i když nám rodina v dnešní době přináší hlavně uspokojení emoční (oproti dřívějšímu sepětí rodiny kvůli povinnosti vůči svým blízkým) a přestává být pevným soužitím (jako to bývalo ve společnosti dříve), pokud se podaří udržet rodinu pohromadě, naplnění je větší než jen z povinnosti. I přes obtíže vnitřních vztahů a křehkosti citových pout.⁸

⁷ **AMBROS**, Pavel, Základy rodinné pastorace in *Teologické texty*, 2002, roč. 13, č. 1, s. 15.

⁸ Viz **GOLDMANN**, Petr, Rodina kdysi, včera a dnes in *Teologické texty*, 2002, roč. 13, č. 4, s. 163.

Závěr

Základních otázek, na které jsme se pokusili v této práci (týkající se rodiny ve Starém zákoně v historických knihách) odpovědět, bylo několik. První z nich byla, jak se vůbec v Bibli představuje ustanovení manželství. To je důležité, protože rodina by bez manželství nemohla vůbec vzniknout. Z toho vyplývá, že manželství je základním prvkem nahlížení na rodinu. Dále jsme zkoumali, v jakém prostředí tehdejší rodiny žily a jak to ovlivňovalo jejich členy a funkce. Ujasnili jsme si, které osoby patřily k domácnosti a jaké bylo jejich poslání a pozice v rodině (z tohoto pohledu byla vytvořena celá prostřední část práce).

Práce byla koncipována z pohledu seznámení se s tematikou, týkající se základního pohledu na starověkou rodinu a na její členy, podpořenou citáty z Písma svatého. Práce s Písmem svatým byla velmi přínosná, protože potvrdila skutečnost, že v něm můžeme nalézt mnoho odpovědí na otázky, které si často klademe. V širším kontextu nejenom odpovědi vztahující se ke zvolenému tématu, ale i jiných otázek našeho života.

Poté, co jsme se seznámili se základní strukturou rodiny a jejich členů, bylo provedeno v poslední kapitole srovnání vývoje rodin od minulosti po současnost pomocí tabulky, kterou uvádí Možný ve jedné ze svých knih. Krátce jsme se také zastavili u nahlížení budoucnosti rodiny představením ideálu, o který bychom se všichni měli snažit a také k němu aktivně přispívat. Snad by i člověk neznající Bibli měl zájem si přečíst a dovědět se něco o tehdejší tak důležité a ceněné základní jednotce společnosti a srovnat situaci rodiny tehdejší a současné.

Jako rozvinutí tématu by mohlo být zaměření se na jednotlivé problémy dnešních rodin, které jsou mnohdy shodné s problémy rodin ve starověku (např. neplodnost, rozvody apod.).

Bibliografie

Prameny

Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, Praha, 5. přepracované vydání (3. vydání v ČBS), 1994, 1290 s., ISBN 80-85810-04-2.

Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, Praha, 13. vydání (4. opravené vydání), 2007, 1387 s., ISBN 978-80-85810-56-1.

JAN PAVEL II., *Familiaris consortio*, Zvon, Praha, 2. vydání, 1996, 101 s., ISBN 80-7113-161-X.

Jeruzalémská Bible, Krystal OP, Praha a Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2009, 2229 s., ISBN 978-80-7195-289-3 (Karmelitánské nakladatelství) a ISBN 978-80-87183-10-6 (Krystal OP).

Jeruzalémská Bible, Pentateuch, pracovní vydání, Krystal OP, Praha, 2. vydání, 1995, 331 s., ISBN 80-85929-07-4.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2005, 62 s., ISBN 80-7192-971-9.

Pentateuch, Český katolický překlad, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2006, 548 s., ISBN 80-7192-638-8.

PAVEL IV., *Gaudium et spes*, Vyšehrad, Praha, 1969, 123 s.

Literatura včetně článků a cizojazyčných knih

AMBROS, Pavel, Základy rodinné pastorace in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2002, roč. 13, č. 1, s. 14-17, ISSN 0862-6944.

BALABÁN, Milan, *Bojovníci a trpitelé*, Eman, Heršpice, 1994, 142 s., ISBN 80-900696-5-6.

BALABÁN, Milan, *Hebrejské člověkosloví*, Hermann, Praha, 1996, 207 s.

BALABÁN, Milan, *Jímavé portréty biblických žen*, Kalich, Praha, 2009, 223 s., ISBN 978-80-7017-122-6.

BARTON, John, *Etika a Starý zákon*, Mlýn, Jihlava, 2006, 100 s., ISBN 80-86498-15-8.

BIČ, Miloš, *Při řekách babylónských*, Vyšehrad, Praha, 1990, 400 s., ISBN 80-7021-032-X.

BIČ, Miloš, *Ze světa Starého zákona I.*, Kalich, Praha, 1986, 362 s.

BIČ, Miloš, **POKORNÝ**, Petr, *Co nevíš o Bibli*, Česká biblická společnost, Praha, 1997, 173 s., ISBN 80-85810-15-8.

BLAHA, Josef, A Bůh viděl, že není dobré člověku samotnému in *Křesťanská revue*, Oikumené-Akademická YMCA, Praha, 2003, roč. 70, č. 4, s. 86-89, ISSN 0023-4613.

BLAHA, Josef, Požehnání věřícího muže v Izraeli in *Křesťanská revue*, Oikumené-Akademická YMCA, Praha, 2003, roč. 70, č. 1, s. 2-6, ISSN 0023-4613.

BOROWSKI, Oded, *Daily Life in Biblical Times*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2003, 148 s., ISBN 1-58983-042-3.

CAMPBELL, Ken M. (ed.), *Marriage and Family in the Biblical World*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2003, 284 s., ISBN 0-8308-2737-4.

CÖSTENBERGER, Andreas J., **JONES**, David W., *God, Marriage and Family*, Crossway, Wheaton, 2. vydání, 2010, 399 s., ISBN 978-1-4335-0364-1.

CROISSANT, Jo, *Žena neboli kněžství srdce*, Paulínky, 2005, 165 s., ISBN 80-86025-93-4.

DANIEL-ROPS, Henri, *Biblia a jej ľud*, Dobrá kniha, Trnava, 1991, 361 s., ISBN 0-919865-64-X.

DEISSLER, Alfons, *Chodit s Bohem*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1999, 87 s., ISBN 80-7192-413-X.

de VAUX, Roland, *Ancient Israel*, W. B. Eerdmans Publishing Co. a Dove Booksellers, Michigan, 1997, 615 s., ISBN 0-8028-4278-X.

DOHMEN, Christoph, **STEMBERGER**, Günter, *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*, Vyšehrad, Praha, 2007, 288 s., ISBN 978-80-7021-874-7.

DOLISTA, Josef, *Naděje vložená do manželství*, Matice cyrilometodějská, Olomouc, 1994, 222 s.

DOUEC, Nicole, *Velké události biblické doby*, Slovart, Praha, 1998, 200 s., ISBN 80-7209-087-9.

DOUGLAS, J. D. (ed.), *Nový biblický slovník*, Návrat domů, Praha, 1996, 1243 s., ISBN 80-85495-65-1.

DUBINOVÁ, Terezie, *Ženy v Bibli, ženy dnes*, Židovské muzeum v Praze, Praha, 2008, 243 s., ISBN 978-80-86889-69-6.

DUBOVSKÝ, Peter (ed.), *Komentáře k Starému zákonu I. Genезis*, Dobrá kniha, Trnava, 2008, 828 s., ISBN 978-80-7141-626-5.

DUKA, Dominik, *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, Editio Sti. Ægidii, Praha, 2. rozšířené vydání, 1992, 177 s., ISBN 80-901252-5-5.

FISHEROVÁ, Irmtraud, *Praotcové a počátky Izraele* in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 1998, roč. 9, č. 5, s. 149-151, ISSN 0862-6944.

GOLDMANN, Petr, *Rodina kdysi, včera a dnes* in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2002, roč. 13, č. 4, s. 162-163, ISSN 0862-6944.

- HELLER**, Jan, *Hlubinné vrty*, Kalich, Praha, 2008, 316 s., ISBN 978-80-7017-083-3.
- HELLER**, Jan, Pojetí života v Písmu in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 1997, roč. 8, č. 5, s. 150-152, ISSN 0862-6944.
- HELLER**, Jan, *Výkladový slovník biblických jmen*, Advent-Orion a Vyšehrad, Praha, 2003, 630 s., ISBN 80-7021-725-1 (Vyšehrad) a ISBN 80-7172-865-9 (Advent-Orion).
- HELLER**, Jan, *Znamení odkazující k nebi*, Vyšehrad, Praha, 2007, 277 s., ISBN 978-80-7021-848-8.
- HOCHMANN**, František, *Putování praotců*, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1986, 207 s.
- HRBATA**, Josef, *Klíč ke Starému zákonu*, Cesta, Brno, 2. vydání (v nakladatelství Cesta 1.), 1993, 246 s., ISBN 80-85319-28-4.
- HŘEBÍK**, Josef, Moudrost ve starozákonním Izraeli in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2006, roč. 17, č. 3, s. 139-141, ISSN 0862-6944.
- HŘEBÍK**, Josef, Několik aspektů starozákonního exodu in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 1999, roč. 10, č. 1, s. 2-5, ISSN 0862-6944.
- HŘEBÍK**, Josef, Téma pokání ve Starém zákoně in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2007, roč. 18, č. 4, s. 202-206, ISSN 0862-6944.
- CHIOLERIO**, Marco, *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*, Paulínky, Praha, 1997, 271 s., ISBN 80-86025-10-1.
- KAŠNÝ**, Jiří, Biblická východiska instituce manželství in *Studia theologica*, Cyrilometodějská teologická fakulta univerzity Palackého, Olomouc, 2007, roč. 9, č. 2, s. 39-53, ISSN 1212-8570.
- KING**, Philip J., **STAGER**, Lawrence E., *Life in Biblical Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2001, 440 s., ISBN 0-664-22148-3.
- KOLARCIK**, Michael, *Zmluvy v Starom zákone*, Dobrá kniha, Bratislava, 1996, 173 s., ISBN 80-7141-133-7.
- KOPPOVÁ**, Johanna, *Starý zákon-kniha pro dnešní dobu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2003, 146 s., ISBN 80-7192-466-0.
- LÉON-DUFOUR**, Xavier (ed.), *Slovník biblické teologie*, Velehrad-Křesťanská akademie, Řím, 1991, 658 s.
- LOBKOWICZ**, Mikuláš, Bázeň Boží/láska k Bohu in *Teologické texty*, 2010, roč. 21, č. 2, s. 58-65, ISSN 0862-6944.
- LOHFINK**, Gerhard, Příkázání, která osvobozují od chaosu in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 1999, roč. 10, č. 1, s. 7-11, ISSN 0862-6944.
- MOŽNÝ**, Ivo, *Rodina a společnost*, Sociologické nakladatelství (Slon), Praha, 2. upravené vydání, 2008, 324 s., ISBN 978-80-86429-87-8, s.17.

NOVOTNÝ, Adolf, *Biblický slovník A-P*, Kalich, Praha, 3. vydání, 1992, 769 s., ISBN 80-7017-528-1.

NOVOTNÝ, Adolf, *Biblický slovník R-Ž*, Kalich, Praha, 3. vydání, 1992, 629 s., ISBN 80-7017-528-1.

PACNER, Stanislav, **HERCIKOVÁ**, Pavla Edita, **MACKERLE**, Adam, *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2011, 272 s., ISBN 978-80-244-2910-6.

PERDUE, Leo G., **BLENKINSOPP**, Joseph, **COLLINS**, John J., **MEYERS**, Carol, *Families in Ancient Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, 1997, 285 s., ISBN 0-664-25567-1.

PETRUSEK, Miloslav (ved. redakční rady), *Velký sociologický slovník A-O*, Karolinum, Praha, 1996, ISBN 80-7184-164-1.

PETRUSEK, Miloslav (ved. redakční rady), *Velký sociologický slovník P-Ž*, Karolinum, Praha, 1996, ISBN 80-7184-310-5.

RENTORFF, Rolf, *Hebrejská bible a dějiny*, Vyšehrad, Praha, 1996, 376 s., ISBN 80-7021-190-3.

ROGERSON, John, **DAVIES**, Philip, *The Old Testament World*, T&T Clark International, London, 2. vydání, 2005, 250 s., ISBN 0-567-08488-4.

RÖMER, Thomas, *Skrytý Bůh*, Mlýn, Jihlava, 2006, 122 s., ISBN 80-86498-16-6.

SCHERER, Alice, *Ženy v Bibli*, Křesťanská akademie, Řím, 1973, 190 s.

SCHMULDERS, Pieter, Stvoření in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2001, roč. 12, č. 1, s. 21-23, ISSN 0862-6944.

SCHREINER, Josef, Obrazné výpovědi o vztahu Boha k Izraeli in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2001, roč. 10, č. 1, s. 5-6, ISSN 0862-6944.

SCHUBERT, Kurt, *Bible a dějiny*, Trinitas, Svitavy, 2000, 110 s., ISBN 80-86036-42-1.

SCHWARTZ, Marco, *Láska v Bibli*, Ikar, Praha, 2002, 256 s., ISBN 80-7202-960-6.

SOKOL, Jan, *Člověk a náboženství*, Portál, Praha, 2004, 245 s., ISBN 80-7178-886-4.

STAROZÁKONNÍ PŘEKLDATELSKÁ KOMISE, *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon (Gn–Dt)*, Kalich, Praha, 1991, 600 s., ISBN 80-7017-408-0.

STAROZÁKONNÍ PŘEKLDATELSKÁ KOMISE, *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné (Joz–Est)*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2. vydání (v KN 1.), 1996, 735 s., ISBN 80-7192-154-8.

STRUPPE, Ursula, **KIRCHSCHLÄGER**, Walter, *Jak porozumět Bibli*, Vyšehrad, 2000, 264 s., ISBN 80-7021-334-5.

ŠRAJER, Jindřich, Plodnost v kontextu starozákonního manželství in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 2001, roč. 12, č. 5, s. 184-185, ISSN 0862-6944.

VLKOVÁ, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2. upravené vydání, 2007, 173 s., ISBN 978-80-244-1587-1.

ZENGER, Erich, *První zákon*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1999, 159 s., ISBN 80-7192-401-6.

ZVĚŘINA, Josef, Člověk jako muž a žena in *Teologické texty*, Zvon, Praha, 1994, roč. 5, č. 5, s. 148-150, ISSN 0862-6944.

Jiné zdroje

www.biblenet.cz.

<http://books.google.cz/> - knihy dostupné na internetu.

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>.

<http://www.slovník-cizich-slov.net/>.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana.

Seznam zkratek

apod. - a podobně
č. - číslo
ČEP - Český ekumenický překlad
ČKP - Český katolický překlad
čl. - článek
FC - Familiaris consortio
GS - Gaudium et Spes
hebr. - hebrejsky
hl. - hlavně
KN - Karmelitánské nakladatelství
mj. - mimo jiné
MTK - Mezinárodní teologická komise
např. - například
n. l. - našeho letopočtu
prac. vyd. - pracovní vydání
popř. - popřípadě
příp. - případně
př. Kr. - před Kristem
r. - roku
roč. - ročník
s. - strana
SPK - Starozákonní překladatelská komise
srov. - srovnej
stol. - století
tzn. - to znamená
vč. - včetně
ved. - vedoucí
v r. - v roce
zvl. - zvláště

Zkratky biblických knih jsou z *Bible*, ČEP, 1994.